

Η Πύρασος και οι δύο Φθιώτιδες Θηβών Θεσσαλίας έως τον Μεσαίωνα

Κατελής Βίγκλας, Πτυχίο, υπ. Δρ. (Ιστ. Φιλολ.)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η τοπική ιστορία δεν χρειάζεται να αντλεί πάντα από τη γενική ιστορία ώστε να αποκτά αξία. Όμως εάν είναι έτσι, έχει μήπως αξία μόνο για τους ανθρώπους της συγκεκριμένης περιοχής όπου εστιάζει το ενδιαφέρον της; Ποιο ενδιαφέρον και κίνητρο να βρει ο οποιοσδήποτε άνθρωπος ώστε να οδηγηθεί να γνωρίσει την ιστορία και άλλων τόπων εκτός από τον δικό του; Αυτό είναι ένα ερώτημα το οποίο δεν μπορεί να απαντηθεί εύκολα. Θα έλεγα, ότι κάθε άνθρωπος βρίσκει ενδιαφέρον και ίσως τέρψη, όταν μαθαίνει για την τοπική του ιστορία, για τις ρίζες του. Το κίνητρο ή ενδιαφέρον για να γνωρίσει την ιστορία κάποιου άλλου γεωγραφικού χώρου εκτός του δικού του, κάποιας άλλης πόλης κ.λ.π. ίσως δεν έγκειται μόνο στην περιέργεια. Εάν δεχόμασταν την κλισέ απάντηση ότι κάθε τμήμα της παγκόσμιας ιστορίας συμβάλει στην μελέτη του όλου αναγκαστικά, όντας αναπόσπαστο μέρος ενός παγκόσμιου ιστού, τότε θα λέγαμε ότι δεν είναι η απλή περιέργεια που ωθεί κάποιους- πέραν των επαγγελματιών ιστορικών- να ενδιαφερθούν για την τοπική ιστορία.

Όμως πρόκειται για κάτι επιπλέον. Είναι η διαλεκτική του μέρους με το όλο (ή του Ενός με τα Πολλά) που χρησιμεύει στην ιστορική μνήμη και ασκεί το ιστορικό πνεύμα. Όμως, να που πάλι θα λέγαμε ότι κάτι μένει ξεκρέμαστο. Εντέλει είναι η προβολή του εγώ ενός σημερινού ανθρώπου στο παρελθόν που τον βοηθά να ασκήσει τον νου του και να βιώσει –έστω και εκ περιγραφής- παρελθούσες εμπειρίες άλλων ανθρώπων και άλλων τόπων. Είναι άραγε αυτός ένα ψυχολογικός λόγος; Ίσως η γαλλική σχολή της ιστορικής ψυχολογίας θα έδινε μία απάντηση σε αυτό. Όταν κάθε εποχή και κάθε πόλη, έχουν το δικό τους χρώμα –όπως και κάθε ανθρώπινο υποκείμενο είναι ελεύθερο και ανεπανάληπτο- τότε η δυναστεία του Όλου διασπάται. Τότε παρεισφρύει το επιμέρους, το ατομικό, ακόμη και το αξιοπερίεργο.

Η ιστορία της Πυράσου και των Φθιωτίδων Θηβών δεν ικανοποιεί σίγουρα καμία τέτοια φιλοδοξία, παρόλο που οι αναφορές σε ιστορικές δομές και ολότητες είναι περιορισμένες. Δεν πρόκειται σίγουρα για το αξιοπερίεργο. Πρόκειται για ιστορία πόλεων χωρίς να δίνεται έμφαση στην δομοκεντρική αντίληψη. Αφορά επίσης τις ομάδες των ανθρώπων που ζούσαν σε αυτές τις πόλεις, το περιβάλλον τους και την εξέλιξη τους με βάση τα αντικειμενικά ιστορικά στοιχεία. Όπως και κάθε άλλη ιστορική αφήγηση, περιγράφει σχέσεις δύναμης και σχέσεις αλληλεπίδρασης ρευμάτων και ανθρώπων.

Η ΠΥΡΑΣΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

Ο χώρος όπου βρίσκεται σήμερα ο Δήμος Νέας Αγχιάλου κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια έως και τον 7^ο αι. μ.Χ., οπότε και συνέβη μία βίαιη διακοπή στην ιστορική συνέχεια της περιοχής (παρότι έχουμε και λίγες αναφορές μέχρι την περίοδο της Δ' Σταυροφορίας). Στην παραλιακή αυτή τοποθεσία του Νομού Μαγνησίας εγκαταστάθηκαν έπειτα από το διωγμό τους από την Ανατολική Ρωμυλία της Βόρειας Θράκης πρόσφυγες από την Αγχιάλο της Μαύρης Θάλασσας το 1906. Ιδρύθηκε λοιπόν η παραλιακή πόλη Νέα Αγχιάλος που απέχει 17 χιλιόμετρα από τον Βόλο. Στον Δήμο της Νέας Αγχιάλου, όπου ανήκει μετά από την εφαρμογή του νόμου

Καποδίστρια, ανάμεσα σε άλλα γειτονικά μέρη, και η περιοχή των Μικροθηβών, μπορεί κανείς να θαυμάσει σήμερα μεγάλες εκτάσεις, όπου φαίνονται τα ευρήματα επιμελών ανασκαφών. Οι ανασκαφές άρχισαν προπολεμικά από τον Γεώργιο Σωτηρίου, καθηγητή Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στα 1924 και συνεχίστηκαν και μετά τον πόλεμο, έως το 1956, με μία διακοπή από το 1941 έως το 1953, ενώ το 1959 ανέλαβε το έργο ο Παύλος Λαζαρίδης, διευθυντής του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών (+ 1992). Προτελευταία υπεύθυνη αρχαιολόγος υπήρξε η Άσπα Ντίνα, μαθήτρια του Π.Λαζαρίδη.

Στην περιοχή της Νέας Αγχιάλου και Μικροθηβών άνθησαν δύο πόλεις κατά την προϊστορική, αρχαία και ελληνορωμαϊκή εποχή, ενώ στα πρωτοχριστιανικά χρόνια εμφανίστηκε μία βυζαντινή πόλη με λαμπρές βασιλικές και ιδιαίτερη επισκοπή.

Μία αναδρομή, όσον αφορά τον χώρο της Πυράσου, δείχνει ότι κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια. Η ακρόπολή της στέκει ακόμη και σήμερα δίπλα στην εθνική οδό προς τον Βόλο και έχει τη μορφή ενός υψηλού λόφου (μαρούλα) 29 μέτρων με επίπεδη κορυφή. Μία κάθετη τομή στον λόφο της ακροπόλεως φανερώνει τα απομεινάρια επάλληλων οικισμών. Το πιο χαμηλό στρώμα ανήκει στην αρχαιότερη Νεολιθική Περίοδο (6^η χιλιετία π.Χ.), ενώ το πιο πάνω στρώμα λειψάνων αντιστοιχεί στις διαφορετικές φάσεις της περιόδου «Πολιτισμού του Σέσκλου». Στο τρίτο στρώμα βρίσκουμε ευρήματα της Νεότερης Νεολιθικής Εποχής, ενώ τα ανώτερα στρώματα ανήκουν στην Πρωτοελλαδική Εποχή δηλ. στην 3^η και 2^η χιλιετία π.Χ.

Όσον αφορά τη γειτονική πόλη (στη σημερινή περιοχή των Μικροθηβών), τις Φθιώτιδες Θήβες κατοικήθηκε και αυτή από την προϊστορική εποχή, την αρχαιότερη χαλκοκρατία, ενώ κατά την υστερομυκηναϊκή περίοδο δεν φαίνεται να είχε ιδιαίτερη ανάπτυξη. Στην *Ιλιάδα* του Ομήρου γίνεται λόγος για την περιοχή του Πηλέα, την Φθία, κατοικημένη από τους Μυρμιδόνες¹. Τοποθετείται βόρεια του βουνού Όρθρυς και δυτικά του Παγασητικού κόλπου. Ο Martin Nilson στηριζόμενος στην ετυμολογία του όρου Πήλιο από τον πατέρα του Αχιλλέα, τον Πηλέα, ισχυρίζεται ότι η Φθία σε προγενέστερη περίοδο περιελάμβανε την βόρειο ακτή του κόλπου και το όρος Πήλιο². Η λέξη Φθία είναι τοπικός παρά πολιτικός όρος. Ο λαός του Αχιλλέα δεν ήταν οι Φθίοι ή Φθιώται³, παρόλο που πατρίδα του ήταν η Φθία. Η ονομασία αυτή αποδίδεται και στους ανθρώπους του Ποδάρκη⁴ και άλλων, που σύμφωνα με τον Ομηρικό Κατάλογο των πλοίων προέρχονται από τον Βορρά και τον Νότο του Παγασητικού κόλπου. Κάποιοι ιστορικοί όπως ο Friedrich Stählin, θεωρούν ότι η Ομηρική Φθία ανήκε –όπως είπαμε- στον Πηλέα αποκλειστικά, και συνεκτεινόταν με την ύστερη Αχαΐα Φθιώτιδα, όπου ανήκουν και οι Φθιώτιδες Θήβες της περιοχής των Μικροθηβών⁵. Για το όνομα αυτό λέγεται πως αρχικά οι κάτοικοι της περιοχής ονομάζονταν Αχαιοί (Αχαΐα), οι οποίοι περιλαμβάνονταν στον Κατάλογο των πλοίων, ως άνδρες του Αχιλλέα, μαζί με τους Μυρμιδόνες και τους Έλληνες. Ο Αχιλλέας διηύθυνε πενήντα πλοία, όπου κωπηλατούσαν πολεμιστές από το βασίλειο του πατέρα του, που βρισκόταν στο Πελασγικό Άργος. Αυτό το τελευταίο συμπεριλάμβανε κυρίως τρεις πόλεις: την Αλω, την Αλόπη και τη Τραχίδα, αλλά και τη Φθία και την Ελλάδα. Επρόκειτο για τους γνωστούς Μυρμιδόνες, τους Έλληνες και τους Αχαιούς⁶. Σε μεταγενέστερη περίοδο η ονομασία Φθίοι ή Φθιώται προστέθηκε στο όνομα Αχαιοί, είτε ως διάκριση από τους Πελοποννήσιους, είτε διότι οι Φθιώται επιβλήθηκαν στους Αχαιούς⁷. Άρα μία πόλη της Αχαΐας μπορούσε να

ονομασθεί τόσο Φθιωτική, όσο και Αχαϊκή. Όπως συμβαίνει με τις Θήβες που ονομάζονται Φθιώτιδες ή Αχαϊκές. Στο τέλος, οι κάτοικοι της Αχαΐας κατέληξαν στο όνομα μόνο Φθιώται.

Ακριβώς το όνομα Φθιώτιδα Θήβαι δεν αναφέρεται από τον Όμηρο. Μας είναι γνωστό από μεταγενέστερους συγγραφείς. Τώρα η ακριβής πατρίδα του Αχιλλέα, εάν κρίνουμε από την προσευχή του στον Σπερχειό⁸, μάλλον βρισκόταν στην κοιλάδα του Σπερχειού, αφού μάλιστα οι πόλεις Αλόπη και Τραχίς βρίσκονται κοντά στον Μαλιακό κόλπο. Δεν αποκλείεται πάντως η πόλη των Φθιωτίδων Θηβών να ανήκε στην επικράτεια του μεγάλου Ομηρικού ήρωα, ενώ σε παλιότερες εποχές η περιοχή από όπου καταγόταν ο Αχιλλέας λεγόταν Πελασγιώτις ή Πελασγικόν Άργος⁹.

Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΤΗΣ ΠΥΡΑΣΟΥ ΠΡΩΤΕΣΙΛΑΟΣ. ΕΞΙΣΤΟΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ, ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ ΤΟΥ

Για την γειτονική προς τις Φθιώτιδες Θήβες των Μικροθηβών, πόλη της Πυράσου, έχουμε σαφέστερη αναφορά στον Όμηρο. Η Πύρασος ήταν τότε ένα καλό λιμάνι όπου υπήρχε ιερό της Δήμητρας¹⁰. Το χωριό από τον Όμηρο όπου αναφέρεται η Πύρασος και ο ηγεμόνας της Πρωτεσίλαος είναι το εξής (*Ιλιάδος* Β, 695-710:

Οἱ δ' εἶχον Φυλάκην καὶ Πύρασον ἀνθεμόεντα,
 Δήμητρος τέμενος, Ἴτωνά τε μητέρα μῆλων,
 ἀγχιάλόν τ' Ἀντρῶνα ἰδὲ Πτελεὸν λεχεποῖην,
 τῶν αὖ Πρωτεσίλαος ἀρήιος ἡγεμόνευε
 ζῶος ἑών· τότε δ' ἤδη ἔχειν κάτα γαῖα μέλαινα·
 τοῦ δὲ καὶ ἀμφιδρυφῆς ἄλοχος Φυλάκη ἐλέλειπτο
 καὶ δόμος ἡμιτελής· τὸν δ' ἔκτανε Δάρδανος ἀνήρ
 νηὸς ἀποθρῶσκοντα πολὺ πρῶτιστον Ἀχαιῶν.
 Οὐδὲ μὲν οὐδ' οἱ ἄναρχοι ἔσαν, πόθεόν γε μὲν ἀρχόν·
 ἀλλὰ σφεας κόσμησε Ποδάρκης, ὄζος Ἄρης,
 Ἴφίκλου υἱὸς πολυμήλου Φυλακίδαο,
 αὐτοκασίγνητος μεγαθύμου Πρωτεσιλάου
 ὀπλότερος γενεῆ· ὁ δ' ἄρα πρότερος καὶ ἀρείων
 ἦρως Πρωτεσίλαος ἀρήιος· οὐδὲ τι λαοὶ
 δεύονθ' ἡγεμόνος, πόθεόν γε μὲν ἐσθλὸν ἔοντα·
 τῶ δ' ἅμα τεσσαράκοντα μέλαινα νῆες ἔποντο.

(που πάει να πει: Έπειτα αυτοί της Φυλάκης και της ανθισμένης Πυράσου, όπου το τέμενος της Δήμητρας, και του Ἴτωνα την μητέρα των προβάτων, του Αντρώνα που ήταν κοντά στα κύματα και του ανθόσπαρτου Πτελεού. Αυτών ήταν κυρίαρχος ο ανδρείος Πρωτεσίλαος, όσο ακόμα ζούσε· αλλά η μαύρη γη τον έχει έκτοτε. Λείπει πλέον από τη Φυλάκη, όπου μία χήρα που δεν έχει πάει ακόμη στο νυφικό κρεβάτι μοιρολογεί ξεσκίζοντας τα μάγουλά της και ένα σπίτι μένει ατελείωτο· ένας Δάρδανος τον σκότωσε, αφού αυτός πήδηξε από το πλοίο πρώτος απ' όλους τους Αχαιούς. Δεν είναι ωστόσο χωρίς αρχηγό, παρόλο που λυπούνται που τον έχασαν. Ο άνδρας που τους διοικεί στην μάχη είναι ο Ποδάρκης, βλαστάρι του Άρη, γιος του Ἴφικλου από την Φυλάκη που είναι πλούσια σε πρόβατα. Είναι αδελφός του

μεγαλόθυμου Πρωτεσίλαου νεώτερος στην γενιά. Άρα είναι γεννημένος πιο ύστερα από τον ήρωα Πρωτεσίλαο και το ίδιο ανδρείος. Αλλά από αυτούς τους ανθρώπους δεν λείπει ο ηγέτης, όσο και εάν λυπούνται για τον θάνατο του ήρωα. Έχουν υπό την κατοχή τους σαράντα πλοία).

Σύμφωνα λοιπόν με διάφορες καταγεγραμμένες αρχαίες παραδόσεις μπορούμε να ανασυστήσουμε την κυριότερη εκδοχή του μύθου του Πρωτεσίλαου. Ο Ίφικλος είχε ως γιους τον Πρωτεσίλαο και τον Ποδάρκη. Ο ίδιος ο Ίφικλος ήταν γιός του Φύλακος- από τον οποίο πήρε το όνομα της η Φυλάκη, η πόλη δίπλα στην Πύρασο που αναφέρεται στο ανωτέρω χωρίο. Έτσι λοιπόν ο Πρωτεσίλαος και ο Ποδάρκης ζήτησαν κάποτε σε γάμο την ωραία Ελένη, αλλά βέβαια όπως γνωρίζουμε ο πατέρας της ο Τυνδάρεος προτίμησε τον Μενέλαο. Τότε ο Πρωτεσίλαος παντρεύτηκε την Λαοδάμεια, την κόρη του Άκαστου από μία άλλη γειτονική στην Πύρασο πόλη, την Ιωλκό. Όμως, δεν πρόλαβε να χαρεί την οικογενειακή ζωή γιατί την αμέσως επόμενη μέρα μετά τον γάμο του ακολούθησε με σαράντα πλοία τους Αχαιούς στην Τροία. Όταν ο αχαιικός στόλος άραξε στα Τρωικά παράλια, ο Πρωτεσίλαος ήταν ο πρώτος που πήδηξε από το καράβι και σκοτώθηκε από τον Έκτορα. Έτσι, ο χρησμός που προέβλεπε τον χαμό όποιου Έλληνα θα πατούσε πρώτος το πόδι του στην Τρωική γη επαληθεύτηκε. Η είδηση έφτασε στην Φυλάκη και τα μέρη της Πυράσου, στο βασίλειο του Πρωτεσίλαου, όπου η Λαοδάμεια δεν θέλησε να δεχτεί την αλήθεια και προτίμησε να ζήσει με την ανάμνηση του χαμένου Πρωτεσίλαου. Από εδώ και στο εξής αρχίζει η κυρίως φανταστική εξιστόρηση σχετικά με το βασίλειο της Πυράσου, της Φυλάκης, του Ίτωνα, του Πτελεού και του Αντρώνα, των πέντε δηλαδή πόλεων του βασιλείου του Πρωτεσίλαου, από τις οποίες μόνο η Πύρασος έχει ταυτιστεί αρχαιολογικά. Στην συνέχεια λοιπόν, ο Πρωτεσίλαος, όσο βρίσκεται στον κάτω κόσμο, υποτίθεται ότι δεν ξεχνά την αγαπημένη του, αλλά ύστερα από πολλές παρακλήσεις ο Πλούτωνας του δίνει την άδεια να ανέβει με τη βοήθεια του Ψυχοπομπού Ερμή στην πάνω γη ώστε να δει τη γυναίκα του. Η μορφή με την οποία θα πάει στην γη υποτίθεται ότι είναι υλική, αλλά η διορία του είναι μόνο τρεις ώρες. Αφού, λοιπόν, φτάνει στην Πύρασο, βρίσκει τη Λαοδάμεια με ένα κέρινο δικό του ομοίωμα στην αγκαλιά. Αυτή βλέποντας τον νομίζει πως έρχεται από την Τροία και πως η είδηση του θανάτου του δεν ήταν αληθινή. Σε λίγο όμως ο Πρωτεσίλαος είναι αναγκασμένος να γυρίσει στον Άδη. Πριν επιστρέψει στον Κάτω Κόσμο την παρακαλεί να μην θελήσει να μείνει στην ζωή χωρίς εκείνον, και η Λαοδάμεια δεν φέρνει αντίρρηση· αρπάζοντας λοιπόν τότε το σπαθί του αυτοκτονεί. Στην Τροία, σύμφωνα με τον Όμηρο, τον Πρωτεσίλαο διαδέχθηκε στην αρχηγία του στρατού ο νεότερος αδελφός του, ο Ποδάρκης. Το όνομα του τελευταίου θυμίζει την ταχύτητα του πατέρα του Ίφικλου. Αυτός σκοτώνεται στον δέκατο χρόνο του πολέμου από την Πενθεσίλεια, τη βασίλισσα των Αμαζόνων και οι Αχαιοί τον τιμούν με τύμβο¹¹.

Υπάρχουν όμως και άλλες πηγές που μας δίνουν παραλλαγές και διαφορετικές εκδοχές του μύθου του Πρωτεσίλαου. Έτσι, κατά τον Ησίοδο, ο Πρωτεσίλαος παρουσιάζεται ως γιος του Άκτορα, θεός του Ποδάρκη και όχι αδελφός του¹². Επίσης στα *Κύπρια Έπη*, η γυναίκα του λεγόταν Πολυδώρα και ήταν κόρη του Μελέαγρου. Κι εδώ αυτοκτονεί. Ο Ευστάθιος λέει ακόμη πως το πρώτο του όνομα ήταν Ιόλαος και μόνο αφού πέθανε τον είπαν Πρωτεσίλαο (ό πρώτος του λαού πέπτωκε)¹³. Ο Ευριπίδης πάλι έγραψε μία τραγωδία *Πρωτεσίλαος* από την οποία σώζονται μόνο αποσπάσματα. Όσον αφορά την επιστροφή του νεκρού από τον Άδη, όπως λέει ο Ιωάννης Κακριδής, η έρευνα έδειξε πως λανθάνει η ανατριχιαστική ιστορία ενός

ανθρώπου που πεθαίνοντας βρικόλακισε, πετάχτηκε από τον τάφο του και πήγε σπίτι του να κοιμηθεί με τη γυναίκα του για να την πάρει έπειτα μαζί του φεύγοντας. Στον Ευριπίδη βρίσκουμε μία πιο ήπια εκδοχή. Σε αυτόν τον τραγικό παρουσιάζεται η συγκινητική ιστορία μίας αμοιβαίας συζυγικής αγάπης, ανάλογη με του Ορφέα ή της Άλκηστης. Η πρώτη εκδοχή του μύθου του Πρωτεσίλαου και της Λαοδάμειας αποδίδεται με αγριότητα, όπως τη βρίσκουμε σε ανάλογες διηγήσεις άλλων λαών. Σε μεταγενέστερες πηγές, όπως παρατηρεί ο Κακριδής, δίδεται έμφαση στο ότι ο Πρωτεσίλαος παρακαλεί την Λαοδάμεια να κατέλθει μαζί του στον Άδη. Τότε όμως μειώνεται η αξία της αυτοθυσίας της γυναίκας. Το σωστό θα ήταν η Λαοδάμεια να προχωρήσει στην αυτοκτονία αυθόρμητα¹⁴. Ο Σέρβιος, μεταγενέστερος Λατίνος συγγραφέας, παρουσιάζει την Λαοδάμεια να πεθαίνει στην αγκαλιά του άντρα της που είχε έρθει σαν σκιά από τον Άδη και την κρατούσε σφιχτά, χωρίς να την αφήνει¹⁵.

Ο Πρωτεσίλαος λατρεύτηκε στα ιστορικά χρόνια όχι μόνο στην πατρίδα του, αλλά και σε άλλες περιοχές. Στην Φυλάκη – πόλη που ανήκε στο βασίλειό του, όπως και η Πύρασος - οι κάτοικοι αφιέρωσαν σε αυτόν τέμενος και τιμούσαν τη μνήμη του με γυμνικούς αγώνες¹⁶. Άλλος τόπος λατρείας του ήταν η Θράκη, όπου και θεοποιήθηκε. Τέλος, ο Πρωτεσίλαος είναι το κεντρικό θέμα ενός ιδιότυπου διαλόγου με τον τίτλο *Ηρωικός*, γραμμένου από τον Φιλόστρατο (2^{ος} -3^{ος} αι. μ.Χ.). Ο διάλογος γίνεται ανάμεσα σε έναν έμπορο από την Φοινίκη και σε έναν αμπελουργό που ζει στην Θρακική χερσόνησο, κοντά στον υποτιθέμενο τάφο του Πρωτεσίλαου. Ο αμπελουργός αυτός δέχεται κάθε εβδομάδα την επίσκεψη του ήρωα, ο οποίος τον βοηθά στις εργασίες του και του εξιστορεί τα γεγονότα του Τρωικού πολέμου. Στον διάλογο του ο Φιλόστρατος παρουσιάζει τον Πρωτεσίλαο να αφηγείται μία διορθωμένη μορφή του Ομηρικού έπους, όπως πίστευε ο συγγραφέας ότι έγινε, στηριζόμενος σε άλλες μεταγενέστερες παραδόσεις. Είναι φανερό στον διάλογο αυτό και δεν πρέπει να υποτιμάται η έμφαση που δίδεται στον Πρωτεσίλαο, αφού με την λατρεία στο πρόσωπο του η πίστη στους ήρωες ανανεώνεται σε μία μεταχριστιανική εποχή, όταν η παλιότερη εθνική θρησκεία είχε αρχίσει να υποχωρεί¹⁷.

ΠΥΡΑΣΟΣ ΚΑΙ ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ, ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Στα ιστορικά χρόνια η Πύρασος παίρνει μέρος στον Πελοποννησιακό πόλεμο όπως παραδίδει ο Θουκυδίδης (B, 22,3):

«ή δὲ βοήθεια αὕτη τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τὸ παλαιὸν ξεμαχικὸν ἐγένετο τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ ἀφίκοντο παρ’ αὐτοὺς Λαρισαῖοι, Φαρσάλιοι, [Παράσιοι], Κραννώνιοι, Πυράσιοι, Γυρτώνιοι, Φεραῖοι».

Ο F. Stählin μιλά για καθυπόταξη της Πυράσου από τις Φθιώτιδες Θήβες, που απείχαν 20 στάδια από την παραλιακή αυτή πόλη του Πρωτεσίλαου. Στηρίζεται σε αρκετά ευρεθέντα νομίσματα στις Θήβες, από το έτος 302 π.Χ., όπου απεικονίζεται η Δήμητρα με στεφάνι από στάχυα¹⁸. Όπως είδαμε, στην Πύρασο κατά τον Όμηρο λατρευόταν η Δήμητρα· άρα αποδεικνύεται η διασύνδεση αυτών των δύο γειτονικών πόλεων, ίσως με την εξουσιαστική μορφή και οπωσδήποτε με την μορφή των εμπορικών συναλλαγών. Οι γειτονικές Φθιώτιδες Θήβες φαίνεται ότι

χρησιμοποιούσαν ως επίνειο – τουλάχιστον τον 3^ο αι. π.Χ.- την Πύρασο¹⁹. Για την εμπορική σημασία της Πυράσου ως επίνειο των Φθιωτίδων Θηβών μιλά ο Τίτος Λίβιος, την οποία ονομάζει ως *maritimum emporium*²⁰. Στον 4^ο αι. π.Χ. και όταν ο μακεδόνας Φίλιππος ο Β' αφαιρέσει στα 352 τις γειτονικές Παγασαίς από τους Φεραίους και τους απέκλεισε την έξοδο προς τον Παγασητικό, οι Φεραίοι έστρεψαν την εμπορική και ναυτική τους δραστηριότητα προς την παραλία των Φθιωτίδων Θηβών, όπου δηλαδή βρισκόταν η Πύρασος. Αλλά και όταν αργότερα ιδρύθηκε το 392 π. Χ. η Δημητριάδα, από τον Δημήτριο Πολιορκητή, πόλη που οι Μακεδόνες ηγεμόνες της σκόπευαν να την καταστήσουν κλειδί της Θεσσαλίας, πάλι ωστόσο οι Θεσσαλοί και οι ξένοι έμποροι προτιμούσαν τις Φθιώτιδες Θήβες για να διεκπεραιώνουν τις εργασίες τους. Οι Θήβες αυτές παρέμειναν μία πόλη των Αχαιών, όπως ήταν είδαμε ήδη από τα προομηρικά χρόνια, και έκοβε νομίσματα, όριζε ιερομνήμονες (δηλαδή ιερείς που ήταν ταυτόχρονα και γραμματείς και λάμβαναν μέρος στα αμφικτιονικά συνέδρια ως σταλμένοι αντιπρόσωποι κάθε ελληνικής πόλης-κράτους) και κατείχε ίσως μία προνομιακή θέση στην Αχαική Ομοσπονδία. Η ομοσπονδία αυτή σχηματίστηκε στην καμπή από τον 4^ο προς τον 3^ο αι. και άφησε τα ίχνη της στα νομίσματα πολλών πόλεων εκτός από τις Θήβες, όπως στην Άλω, την Λάρισα, τα Πεύματα και την πόλη Έκκαρα. Στον τρίτο αιώνα οι Αχαιοί προσχώρησαν στην Αιτωλική Ομοσπονδία. Οι Θήβες, όπως και άλλες πόλεις αμύνθηκαν με πείσμα στον Φίλιππο τον Ε', όπως θα δούμε παρακάτω.

Στην αρχαία αυτή πόλη των Φθιωτίδων Θηβών η οποία ανασκάφτηκε το 1907 και 1908 από τον Απόστολο Αρβανιτόπουλο βρέθηκαν εκτός από προϊστορικά στρώματα, κτιστοί τάφοι, μυκηναϊκά υπολείμματα και πολλά γεωμετρικά όστρακα. Η πόλη αυτή, όπως μπορεί κανείς με μία επιτόπια έρευνα να διακρίνει, ως προς την μορφή της σχηματίζει ένα επίμηκες τετράγωνο, το οποίο εκτείνεται από την ακρόπολη προς τα κάτω, προς την ηλιόλουστη πεδιάδα στα ανατολικά και στην θάλασσα. Το τείχος είναι κτισμένο ως προς ένα μέρος του με μεγάλους ορθογώνιους ψαμμίτες, αλλά ως προς ένα άλλο μέρος με κροπαλοπαγείς λίθους, σύμφωνα με την έμπλεκτο τεχνική (δηλαδή σύμφωνα με το Βιτρούβιο (2, 8, 7) τα εξωτερικά μέρη του τείχους από χονδρά πελεκημένα λιθάρια, με το ενδιάμεσο διάστημα από χαλίκια) και έχει 2,60 μ. πάχος. Επίσης, είναι ενισχυμένο με περισσότερους από 40 πύργους, που είναι 6-7 μ. φαρδιοί. Η συνολική περιφέρεια της πόλης είναι περίπου 2.400 μ. ενώ η έκταση της ακρόπολης είναι 500 μ. Από την αρχαϊκή εποχή προέρχονται πολυάριθμες προσφορές, όπως κεραμικά ειδώλια που αναπαριστούν μία θεά, ένα αριστερό χέρι πάνω στο οποίο κάθεται ένα ελαφάκι (της Αρτέμιδος), μπρούτζινες πόρπες και θραύσματα κορινθιακών αγγείων. Αργότερα, πάνω σε αυτά τα κατάλοιπα ανεγέρθηκε ένας ναός, από τον οποίο διασώθηκε η ανατολική πλευρά με τρία σκαλοπάτια. Σύμφωνα με μία επιγραφή πάνω σε ένα κεραμίδι που βρέθηκε εκεί [Π]ΟΛΙ[ΑΔΟΣ], ο ναός ανήκε στην προστάτιδα της πόλης Αθηνά²¹.

Επίσης, πρόσφατες έρευνες έφεραν στο φως ένα αρχαίο θέατρο που είναι περίπου 3.000 θέσεων και σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Το θέατρο ήταν κτισμένο σε ιδανική θέση, στην πλαγιά ενός λόφου με θέα την πεδιάδα του Αλμυρού, την αρχαία Πύρασο και τον Παγασητικό κόλπο. Μάλλον θεμελιώθηκε στα ελληνιστικά χρόνια, αφού είναι λίθινο, και λειτούργησε μέχρι και τα ύστερα ρωμαϊκά. Το γεγονός ότι λειτούργησε και στην υστερορωμαϊκή εποχή συνάγεται από την διαπιστωμένη ανακατασκευή του κτιρίου της σκηνής. Εκτός από το θέατρο αποκαλύφθηκε και ένας μικρός ναός αφιερωμένος στον Ασκληπιό. Ένας μεγάλος αριθμός από αφιερώματα πιστών βρέθηκε μέσα στον ναό, καθώς και μία μικρή

μαρμάρινη βάση ενός αναθήματος, που έφερε την επιγραφή με το όνομα του θεού Ασκληπιού²².

*
*   *

Για να αναφερθούμε γενικά στην εποχή στην οποία ανθούν οι πόλεις της Πυράσου και των Φθιωτίδων Θηβών, θα λέγαμε ότι το πνεύμα της, είναι δύσκολο να συλληφθεί από τους ίδιους τους ανθρώπους που έζησαν και έδρασαν τότε. Οι άνθρωποι της ελληνοιστικής εποχής, ίσως μόνο εν μέρει διαισθάνονταν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του κόσμου που τους περιέβαλλε και της ιστορικής περιόδου μέσα στην οποία ζούσαν. Τα ίδια τα ιστορικά πρόσωπα ζουν τη ζωή τους ως φυσιολογική ροή συμβάντων χωρίς να έχουν πλήρη επίγνωση της μοίρας τους μέσα στο ιστορικό γίγνεσθαι. Όταν μάλιστα η τοπικιστική απομόνωση, που επέβαλλε η δυσκολία στις συγκοινωνίες παλιότερων εποχών αποτελούσε ένα ακόμη εμπόδιο για μία συνολική χωροχρονική εποπτεία.

Πώς να κατανοήσει, ας πούμε, ευθύς εξαρχής ο ποιμένας της ελληνοιστικής εποχής, ο οποίος διαβιούσε σε κάποια ορεινή περιοχή, τις κοσμοϊστορικές μεταβολές που συνέβαιναν στον κόσμο, καθιστώντας τον σταδιακά «οικουμένη»; Ωστόσο, εάν είχε επαφή με κάποιο αστικό κέντρο, όπως ήταν αυτές οι δύο πόλεις της Πυράσου και των Φθιωτίδων Θηβών, ίσως αντιλαμβανόταν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα οικουμενικότητας, η οποία προήλθε ύστερα από τις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου. Οι κατακτήσεις και οι οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές μεταβολές, που συνέβησαν τότε, διέυρυναν τον γνωστό κόσμο, έχοντας ως συνέπεια την διαπλάτυνση των γνωστικών πεδίων της επιστήμης, την μνημειώδη τάση στις Τέχνες και την ηθική-πρακτική στροφή των φιλοσοφιών.

Οι κάτοικοι των πόλεων της Πυράσου και των Φθιωτίδων Θηβών είχαν στείλει στρατιώτες, τόσο στον πανελλήνιο τρωικό πόλεμο, όσο και στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου. Είχαν ίσως έως ένα μεγάλο βαθμό αντιληφτεί τις κοσμοϊστορικές αλλαγές που συντάραζαν, αρχικά βίαια και στην συνέχεια ήπια, αλλά δημιουργικά, και τον ελλαδικό χώρο. Έγιναν μάρτυρες μίας ύψιστης πολιτιστικής άνθησης και μίας οικονομικής ακμής που δεν είχαν γνωρίσει πρωτότερα. Σήμερα ξέρουμε ότι η ελληνοιστική εποχή δεν ήταν απαραίτητα παρακμιακή, μια και διαδέχτηκε την κλασική, αλλά μία εποχή που άνοιξε τον δρόμο στην συγχώνευση του ελληνικού και του ανατολικού στοιχείου. Ήταν θα λέγαμε *mutandis mutandis* μία εποχή ανάλογη με την Ευρωπαϊκή αποικιοκρατία του 19^{ου} αι.²³. Όπως ο Ελληνισμός ενοποίησε ηθικά, οικονομικά και πολιτιστικά όλους τους λαούς προς ανατολάς, κατά τον ίδιο τρόπο οι Ευρωπαίοι άποικοι επεκτάθηκαν στον ίδιο περίπου γεωγραφικό χώρο. Μπορεί οι Έλληνες να μην επεκτάθηκαν προς την Εσπερία, όπως οι Ρωμαίοι, υπήρξαν όμως πρόδρομοι αυτής της ευρωπαϊκής ανάπτυξης που θα ακολουθούσε.

Στην Ελλάδα οι πόλεις-κράτη έδωσαν τη θέση τους σε ευρύτερους σχηματισμούς, διαρκώς μεταβαλλόμενους, οι οποίοι σπαράσσονταν από πολέμους. Τυχοδιώκτες κάθε λογής έβρισκαν την ευκαιρία να παίξουν ένα παιχνίδι επικίνδυνο, που άλλοτε οδηγούσε σε οφέλη και άλλοτε στον όλεθρο για τον Ελληνισμό. Η κατάληξη όλων αυτών των παιγνίων ήταν η επιφανειακή πτώση και η παρακμή, όταν οι Ρωμαίοι νίκησαν τον Φίλιππο τον Ε' στις Κυνός Κεφαλές το 197 π.Χ.

Στην καμπή από τον 4^ο στον 3^ο αι. οι Αχαιοί που βρίσκονταν έως τότε υπό την κυριαρχία του Θεσσαλού Ιάσονος πέρασαν στην κυριαρχία του διαδόχου του Αλέξανδρου. Ωστόσο, στον 3^ο αι. οι Φθιώτιδες Θήβες με το επίνειό τους την Πύρασο έγιναν οχυρό των Αιτωλών και απειλούσαν για μία ακόμη φορά την βορειότερη περιοχή. Αυτό που έμενε ήταν να καταστραφούν αυτές οι δύο πόλεις για να μετατοπιστεί αναγκαστικά πια η κίνηση προς την Δημητριάδα, όπως σχεδίαζε εξ αρχής η Μακεδονική ηγεσία. Το σχέδιο τούτο το πραγματοποίησε ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος ο Ε΄ το 217 π. Χ. Η περιγραφή της πολιορκίας δίδεται από τον Πολύβιο (Βιβλίο V, 99 και 100).

Ο Φίλιππος ο Ε΄ φαινόταν σύμφωνα με τον Πολύβιο να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την κατάκτηση της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών²⁴. Με πολυάριθμο στρατό (150 καταπέλτες και 25 πετροβολικά μηχανήματα) προσέγγισε τις Θήβες και διαιρώντας τον στρατό του σε τρία μέρη, κατέλαβε τον περιβάλλοντα χώρο της πόλης τοποθετώντας ένα μέρος στο Σκόπιο (=σκοπιά), ένα άλλο στην τοποθεσία Ηλιοτρόπιο (το οποίο για τον Stählin πρέπει να ήταν η κορυφή πίσω από την οποία κατά το ηλιοστάσιο για τους Θηβαίους έδνε ο ήλιος) και σε ένα «ύπερκειμένον ὄρος». Αυτό το τελευταίο πρέπει να είναι ένα ύψωμα στην σημερινή περιοχή Λαχανόρεμα, το οποίο συναντά το ποτάμι που έρχεται από το βουνό της πόλης στα βόρεια και ανατολικά. Ας σημειωθεί, ότι τα τείχη της πόλης είναι πάνω σε υπέδαφος, το οποίο θα μπορούσε να υπονομευθεί²⁵. Ο Φίλιππος Ε΄ ενίσχυσε τα τμήματα ανάμεσα στα τρία στρατόπεδα με τάφρο και κάθε τριάντα μέτρα ύψωσε ξύλινους πύργους με ισχυρές φρουρές. Έτσι άρχισε την πολιορκία, αποφασισμένος να παραβιάσει το τείχος και να καταλάβει την πόλη.

Τις πρώτες τρεις ημέρες δεν μπορούσε να επιτύχει κανένα αποτέλεσμα και οι προσπάθειές του δεν έδειχναν να έχουν κανένα όφελος γι' αυτόν. Αλλά όταν η πολιορκούμενη φρουρά ήρθε αντιμέτωπη με τον διαρκή ακροβολισμό και καταγιισμό των βελών και των λίθων, η αντίσταση χαλάρωσε ελαφρά και οι Μακεδόνες άρχισαν να σκάβουν υπογείως. Με ακατάπαυστη προσπάθεια υπερνικώντας τις δυσκολίες του εδάφους, πέτυχαν μέσα σε εννιά ημέρες να φτάσουν έως το τείχος. Έπειτα, αφού εργάστηκαν με βάρδιες χωρίς καμία διακοπή νυχθημερόν, σε τρεις ημέρες είχαν υποσκάψει και υποστυλώσει 60 μέτρα του τείχους. Τα υποστυλώματα, ωστόσο, δεν μπόρεσαν να στηρίξουν το βάρος, αλλά υποχώρησαν και το τείχος έπεσε πριν οι Μακεδόνες βάλουν σε αυτά φωτιά. Γρήγορα-γρήγορα, απομάκρυναν τα ερείπια και ετοιμάστηκαν να εισέλθουν στην πόλη. Μόλις προετοίμαζαν την επίθεση οι Θηβαίοι τρομοκρατημένοι αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Ο Φίλιππος έχοντας εξασφαλίσει την κυριαρχία της Μαγνησίας και της Θεσσαλίας αποστέρησε με αυτό του το κατόρθωμα από τους Αιτωλούς την κύρια πηγή λεηλασίας. Κυριαρχώντας στις Φθιώτιδες Θήβες πούλησε ως σκλάβους όσους κατοίκους σώθηκαν από την σφαγή και εγκατέστησε εκεί μακεδόνες άποικους. Προσπάθησε μάλιστα να αλλάξει και το όνομα της πόλης καθιερώνοντας την σαν «Φιλίππου πόλιν», αλλά η ονομασία αυτή δεν επικράτησε²⁶.

Αντίπαλοι του Φιλίππου και των συμμάχων του ήταν η Αιτωλική Κοινή συμμαχία σε έναν πόλεμο που ονομάστηκε «συμμαχικός». Η κατάληψη των Φθιωτίδων Θηβών το 217 π.Χ. από τον Φίλιππο είχε σαν αποτέλεσμα την παύση του εμφυλίου. Η πολιορκία και η άλωση της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών συμπίπτει χρονικά με την μεγάλη νίκη του Αννίβα ενάντια στους Ρωμαίους την άνοιξη του ίδιου έτους. Στην Ταρσιμένη λίμνη 15.000 άνδρες Ρωμαίοι σκοτώθηκαν και άλλοι τόσοι

αιχμαλωτίστηκαν. Ωστόσο, όπως είναι γνωστό, ούτε ο Αννίβας, ούτε ο Φίλιππος ο Ε΄ θα πετύχαιναν να αντισταθούν αποτελεσματικά στους νέους δυνάστες της οικουμένης, τους Ρωμαίους. Χάρη στον πειθαρχημένο στρατό τους και την αριστοκρατική σκληρότητα του ήθους τους πέτυχαν την κραταίωση μίας απέραντης αυτοκρατορίας που διήρκεσε αιώνες. Ωστόσο, οι πολιτισμοί που αναφέρονται ως αυτοκρατορίες έχουν τελικά ένα βιολογικό κύκλο ανόδου και παρακμής.

Όσον αφορά την τύχη της Πύρασο και των Θηβών μετά την καταστροφή τους από τον Φίλιππο γνωρίζουμε ότι ο Τίτος Λίβιος ονομάζει την Πύρασο «Δημήτριον»²⁷. Περνώντας, όμως, στην Ρωμαϊκή εποχή, αναφέραμε ήδη για το 197 π.Χ. και την μάχη στις Κυνός Κεφαλές που έκρινε το μέλλον του Ελληνισμού. Η μάχη αυτή, που είναι σημαντική για την εξέλιξη των ιστορικών πραγμάτων στον ελλαδικό χώρο, έλαβε χώρα στη Θεσσαλία, και η δραστηριότητα των Ρωμαίων, πριν οδηγηθούν να δώσουν την μάχη, αφορά έμμεσα και τις Φθιώτιδες Θήβες. Έτσι, ο Φλαμίνιος, αρχηγός της ρωμαϊκής παράταξης, αφού άφησε την Ελάτεια, όπου είχε διαχειμάσει, προχώρησε με το μεγαλύτερο μέρος του στρατού του βόρεια, έχοντας σαν κατεύθυνση τις Θερμοπύλες. Όταν έφτασε στην Ηράκλεια ζήτησε από τους συμμάχους του να τον ακολουθήσουν ή να σπεύσουν να τον συναντήσουν κοντά στην Ξυνιάδα. Ως πρώτη επιδίωξή του είχε την απομόνωση της Δημητριάδας. Για τούτο μετά την ενσωμάτωση και των συμμαχικών δυνάμεων βάδισε επικεφαλής 24.000 πεζών και 2.400 ιππέων προς τις Φθιώτιδες Θήβες με σκοπό να τις καταλάβει από τους Μακεδόνες. Η πόλη όμως προέβαλλε αντίσταση και ο Φλαμίνιος υποχρεώθηκε να την πολιορκήσει. Αλλά σύντομα άλλαξε απόφαση και την εγκατέλειψε, για να προχωρήσει προς τις Φερές, επειδή πληροφορήθηκε ότι ο Φίλιππος Ε΄ είχε εξορμήσει στην ανατολική Θεσσαλία. Κοντά στις Φερές, που ούτε στον Φίλιππο είχαν ανοίξει τις πύλες, ο Φλαμίνιος έστησε το στρατόπεδο του σε θέση που απείχε 50 στάδια από την πόλη. Έπειτα έγινε η αποφασιστική μάχη στις Κυνός Κεφαλές τον Ιούνιο του 197 στην οποία ο Φίλιππος ο Ε΄ και οι Μακεδόνες θα ηττηθούν²⁸.

Το 197/6 π.Χ. ο Αιτωλός Φαινέας (σημειωτέον ότι έως τότε οι Αιτωλοί ήταν σύμμαχοι των Ρωμαίων) ζήτησε να παραχωρηθούν στην Αιτωλική Συμπολιτεία η Λάρισα Κρεμαστή, η Φάρσαλος, οι Φθιώτιδες Θήβες και ο Εχίνος. Ο Φίλιππος δεν έφερε αντίρρηση, αλλά Φλαμίνιος μείωσε την προσφορά παραχωρώντας μόνο τις Φθιώτιδες Θήβες²⁹. Ο Στράβων στον 1^ο αι. π.Χ. μας πληροφορεί ότι στις ημέρες του «τὸ τῆς Δήμητρος ἱερόν καὶ ὁ Πύρασος κατεσκαμμένα, ὑπὲρ αὐτὸν δὲ αἱ Θῆβαι». Άρα στον 1^ο αι. η Πύρασος είναι κατεσκαμμένη, επικρατεί το όνομα Δημήτριον, ενώ οι Θήβες υπάρχουν³⁰.

Τις πληροφορίες αυτές μας συμπληρώνουν οι επιγραφές που βρέθηκαν στην Πύρασο. Επιτάφιας επιγραφές διαφορετικών χρόνων. Τρεις από αυτές που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές του Γ. Σωτηρίου είναι από σαρκοφάγους του 2^{ου} αι. και αναγράφουν το όνομα των Θηβών. Έτσι, ο Σωτηρίου συμπέρανε ότι αφού είναι δύσκολο αυτές οι επιγραφές να μεταφέρθηκαν από τις διπλανές Φθιώτιδες Θήβες στην Πύρασο κατά τους τελευταίους ρωμαϊκούς και τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, το όνομα Πύρασος ή Δημήτριον άρχισε να ξεχνιέται και αντικαταστάθηκε από το όνομα Θήβαι. Αφού επιβλήθηκε η ασφάλεια ύστερα από την ρωμαϊκή κατάκτηση, πιθανόν πολλοί κάτοικοι από τις Θήβες, την παλιά ελληνιστική πόλη ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην πρώην Πύρασο και έχουμε «άνω και κάτω Θήβας». Άρα σιγά-σιγά οι ελληνορωμαϊκές Θήβες που είναι μακριά από την Θάλασσα

εγκαταλείπονται και ακμάζουν ήδη από τον 2^ο αι. μ.Χ. οι νέες Θήβες που με τον καιρό εκχριστιανίζονται. Οι παλιότερες ελληνιστικές Θήβες χρησιμοποιούνται μόνο για έως τα χρόνια του Ιουστινιανού λόγω των τειχών τους ως οχυρό. Ο Δημήτρης Θεοχάρης πιθανολόγησε βέβαια ότι η μετονομασία της Πυράσου σε Φθιωτίδες Θήβες έγινε ίσως αργότερα, διότι κατ' αυτόν μία επιγραφή την οποία βρήκε ο Σωτηρίου, και ανέγραφε «Θηβαίων πόλις» ανήκε σε ανάθημα της πόλης των Θηβών και προέρχεται από το ιερό της Δήμητρας στην Πύρασο, αλλά δεν αποδεικνύει αναγκαστικά ότι η θέση στην οποία βρέθηκε ονομαζόταν ήδη από τον 2^ο αι. Θήβες³¹. Πάντως, αργότερα, από τον 4^ο αι. μ.Χ. η Πύρασος παίρνει το όνομα των Θηβών με βεβαιότητα. Έκτοτε αυτές οι Θήβες τις οποίες ο Σωτηρίου ονόμασε Θεσσαλικές ή Χριστιανικές Φθιωτίδες Θήβες γίνονται μία παραλιακή πόλη, στην τοποθεσία που έως τότε υπήρχε η πόλη της Πυράσου. Επρόκειτο για μία πόλη περιλαμπρη, όπως δείχνουν ήδη από τον 2^ο αι. μ.Χ τα αξιόλογα πρωτοχριστιανικά ευρήματα³².

Ο ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ο ευαγγελικός λόγος δεν κηρύχτηκε στην Θεσσαλία με το όνομα του αποστόλου Παύλου³³. Οι γνώσεις μας για τη διάδοση του Χριστιανισμού κατά την αποστολική εποχή στη Θεσσαλία είναι ασαφείς. Τα συναξάρια τιμούν την μνήμη του συγγενή του αποστόλου Παύλου, του Ηρωδίαωνα³⁴, που ήταν ένας από τους 70 μαθητές και βρήκε μαρτυρικό θάνατο από Έλληνες και Ιουδαίους στην Υπάτη³⁵. Οι πράξεις των αποστόλων Ανδρέα αναφέρουν ότι αυτός πέρασε από τις Θεσσαλικές πόλεις κηρύττοντας τον θείο λόγο. Επίσης Τράπεζες μαρτύρων ή αγαπών σε τεμάχια βρέθηκαν στις βασιλικές Α' και Β' στην Νέα Αγχίαλο³⁶ και δείχνουν την πρώιμη διάδοση του Χριστιανισμού στην περιοχή³⁷. Στους πρωτοχριστιανικούς αιώνες αναφέρονται ακόμα οι πληροφορίες που παρέχει ο εκκλησιαστικός ιστορικός Σωκράτης για τη ζωή και τα έθιμα των Χριστιανών της Θεσσαλίας. Αυτός μιλά για τη συνήθεια του βαπτίσματος, που τελούνταν μόνο κατά τις ημέρες του Πάσχα, για τον τρόπο τελέσεως των ευχών των λυχναριών, που τελούσαν όπως οι Ναυατιανοί της Κων/πολης, καθώς και για τον γάμο των κληρικών³⁸.

Στα μαρτυρολόγια κανένας μάρτυρας από τη Θεσσαλία δεν μνημονεύεται. Ωστόσο βρέθηκε ένα σχετικό αρχαιολογικό εύρημα. Πρόκειται για μία επιτάφια πλάκα που αναγράφει τα ονόματα των μαρτύρων Ιωάννη, Λουκά, Ανδρέα και Λεωνίδα που άθλησαν στις 18 Δεκεμβρίου. Αυτή η πλάκα χαρακτηρίστηκε ως «εξίσου ενδιαφέρουσα με τις καλύτερες πλάκες των ρωμαϊκών κατακομβών» και ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων τραπεζών μαρτύρων ή αγαπών³⁹. Όσον αφορά τις απαρχές του Χριστιανισμού στη Θεσσαλία βρέθηκαν ακόμη τεμάχια τραπεζών μαρτύρων στις ανασκαφές των Βασιλικών του Αγ. Δημητρίου και του επισκόπου Ελπίδιου των Φθιωτίδων Θηβών⁴⁰.

Η μαρτυρία του επισκόπου των Σάρδεων Μελίτωνα την οποία διέσωσε ο Ευσέβιος στην *Εκκλησιαστική Ιστορία* του, ότι δηλαδή ο Αντωνίνος ο Ευσεβής (138-161 μ.Χ.) έγραψε στους Θεσσαλονικείς, στους Αθηναίους και στους Λαρισαίους «περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν κατὰ Χριστιανῶν»⁴¹, αποδεικνύει την βαθμιαία εξέλιξη και την εδραίωση στις περιοχές αυτές του Χριστιανισμού.

Ο αριθμός των χριστιανών της Λάρισας δεν πρέπει να ήταν ασήμαντος, εφόσον πήρε τέτοια μέτρα γι' αυτούς ο αυτοκράτορας. Αυτή η φιλολογική μνεία είναι

η μόνη που γνωρίζουμε και η οποία μιλά για χριστιανούς της Θεσσαλίας κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Ο Παύλος Λαζαρίδης, παρόλο που γράφει και αυτός ότι μας είναι άγνωστο από ποιόν διαδόθηκε ο χριστιανισμός στη Θεσσαλία και ειδικότερα στις Φθιώτιδες Θήβες, προτείνει τον Ονήσιμο, γνωστό από επιστολή του Παύλου προς Φιλήμονα, διότι το όνομά του είναι συχνότατο στις επιγραφές των Θηβών. Ωστόσο, αφού ο αυτοκράτωρ Αντωνίνος ο Ευσεβής έγραψε στους εθνικούς της Λάρισας να μην ενοχλούν τους Χριστιανούς, τούτο ίσως δείχνει το μέγεθος των χριστιανικών κοινοτήτων στις πόλεις της Θεσσαλίας και την πρωιμότητα της διάδοσης της νέας Θρησκείας⁴² στην περιοχή των Θηβών.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΘΗΒΕΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ⁴³

Από την αρχαιολογική σκαπάνη στον χώρο των Χριστιανικών Θηβών Θεσσαλίας ήρθαν στο φως πολύτιμα ευρήματα. Ανάμεσα σε αυτά είναι η Βασιλική του Αγίου Δημητρίου που βρίσκεται νοτιοανατολικά δίπλα στην Εθνική Οδό. Είναι τρίκλιτη ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική και αποτελεί υπόδειγμα για την μελέτη της παλαιοχριστιανικής αρχιτεκτονικής. Μπορούμε να την διαχωρίσουμε σε 15 τμήματα:

- 1) Τον εξωτερικό περίβολο του ναού με πύλες, καθώς και άλλες μικρές πύλες της ανατολικής πλευράς. Ακόμη έχουμε την βόρεια και τη νότια πύλη του ναού.
- 2) Την αψίδα ή κόγχη του Ιερού Βήματος.
- 3) Το Ιερό Βήμα με την Αγία Τράπεζα, το σύνθρονο και το τέμπλο.
- 4) Τον κυρίως ναός με μεσαίο κλίτος και πλάγια κλίτη.
- 5) Τον άμβωνα και το τρίβηλο
- 6) Το νάρθηκα
- 7) Το αίθριο με υπαίθριο χώρο, πλάγιες στοές και δυτικές εισόδους
- 8) Την φιάλη
- 9) Τα κλιμακοστάσια των υπερώων του ναού
- 10) Το βαπτιστήριο, όπου βρίσκονται η αυλή, τα αποδυτήρια και ο θρόνος του επισκόπου. Εκεί είναι και δύο μικρές κόγχες για την φύλαξη του ελαίου και του μύρου, το φωτιστήριο και η κολυμβήθρα.
- 11) Το διακονικό ή σκευοφυλάκιο σε σχήμα παρεκκλησίου, το οποίο είναι σύμμετρο προς το βαπτιστήριο. Εδώ υπάρχουν ένας προθάλαμος, όπως και το χωνευτήριο.
- 12) Τους πύργους
- 13) Το πρόπυλο
- 14) Τον λουτρόνα, από όπου διοχετευόταν ζεστό και κρύο νερό στο βαπτιστήριο και στη φιάλη
- 15) Και σε κάποια προσκτίσματα⁴⁴

Αναπαράσταση της πρόσοψης της Βασιλικής του Αγ. Δημητρίου

Τα δάπεδα του ναού ήταν στρωμένα με μαρμάρινες και σχιστολιθικές πλάκες και ψηφιδωτό με μεγάλες ψηφίδες. Από μία ψηφιδωτή επιγραφή στο δάπεδο του βαπτιστηρίου που έγραφε ΑΓΙΕ ΔΗΜΗΤΡΙΑΙ η βασιλική ονομάστηκε του Αγίου Δημητρίου. Έχει, επίσης, πλούσιο γλυπτό αρχιτεκτονικό διάκοσμο με ιδιαίτερη καλλιτεχνική λεπτότητα. Χρονολογείται στο β' μισό του 5^{ου} αι. μ.Χ. Υπάρχουν ακόμη πλησίον αυτής της Βασιλικής Επαύλεις, Κοιμητήρια, Παλαίστρα και Γυμνάσιο.

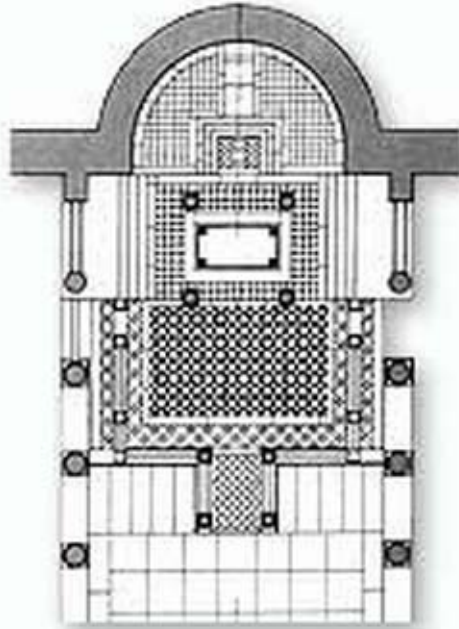
Γενική όψη της Βασιλικής του Αγίου Δημητρίου

Άλλη σπουδαία Βασιλική είναι αυτή του Επισκόπου Ελπιδίου, η οποία βρίσκεται δίπλα στην Εθνική οδό προς το Βόλο κάτω από την Ακρόπολη και πάνω από το λιμανάκι. Έχει μήκος 22, 25 μ. και πλάτος 17,05 μ. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα, αίθριο και προσκίσιμα. Σώζεται το Ιερό Βήμα με σύνθρονο σε σχήμα Π, το σταυροειδές εγκαίνιο, τα φράγματα με θωράκια και κίονες. Αναφέρεται το όνομα του διακόνου Στεφάνου (5^{ου} αι. μ.Χ.). Η Βασιλική ωστόσο

πήρε το όνομά της από τον Επίσκοπο Ελπίδιο (α' μισό του 6^{ου} αι. μ.Χ.).

Σχέδιο του ιερού της Βασιλικής του επισκόπου Ελπιδίου

Σημαντική Βασιλική είναι και αυτή του Μαρτυρίου έξω από το τείχος της πόλης. Χτίστηκε πάνω σε ερείπια προχριστιανικών κτιρίων. Έχει πλούσια ψηφιδωτή διακόσμηση. Χρονολογείται στα 431 μ.Χ. Άλλες σημαντικές Βασιλικές είναι η Κοιμητηριακή δυτικά της πόλης και η Βασιλική Θ' του 5^{ου} αι. μ.Χ.

Ωστόσο, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το συγκρότημα των Βασιλικών του Αρχιερέως Πέτρου, που καταλαμβάνει ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο. Πρόκειται για τρεις επάλληλες Βασιλικές, του 4^{ου}, 5^{ου} και 6^{ου} αι. μ. Χ. Η συνολική έκταση του συγκροτήματος φτάνει τα 7 000 τ. μ. Κάτω από αυτές τις τρεις Βασιλικές βρίσκονται Μυκηναϊκά και ρωμαϊκά ερείπια. Η διακόσμηση του μνημείου είναι περίτεχνη με μαρμάρινες πλάκες, ψηφιδωτά και τοιχογραφίες.

Ψηφιδωτό από τη Βασιλική του Αρχιερέως Πέτρου

Ανακαλύφθηκαν ακόμη Υπόκαυστα, Βαπτιστήρια, Μικρότεροι Ναΐσκοι, Δημόσια Κτίρια, Κοιμητήρια, το Επισκοπικό Μέγαρο και άλλες Βασιλικές⁴⁵. Το αρχαίο τείχος της πόλης είχε μήκος 2000 μ. και εμβαδόν 250000 τ.μ., αλλά βρέθηκαν κτίσματά της πόλης και εκτός τους τείχους. Στις ανασκαφές, που έγιναν και συνεχίζονται, ανακαλύφθηκαν ευρήματα από όλες τις τέχνες, όπως γλυπτικής, πλαστικής, κεραμικής, χρυσοχοΐας, ζωγραφικής, μεταλλοτεχνίας κ.α., ενώ μεγάλη έκταση καταλαμβάνουν τα ψηφιδωτά που έχουν ιδιαίτερη ποιότητα και ευρεία ποικιλία θεμάτων.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ. Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ⁴⁶

Κατά την πρώιμη Βυζαντινή περίοδο και μέχρι το πρώτο μισό του 8^{ου} αι. η επαρχία της Θεσσαλίας υπαγόταν στο ανατολικό Ιλλυρικό το οποίο ανήκε στην δικαιοδοσία του πάπα Ρώμης και ειδικότερα στη διοίκηση της Μακεδονίας και του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, ο οποίος είχε τον τίτλο του έξαρχου του πάπα (vicarius)⁴⁷. Η περίοδος που αφορά τις Φθιώτιδες Θήβες είναι η πρώτη περίοδος του Βυζαντίου, έως δηλαδή την υπαγωγή του ανατολικού Ιλλυρικού, άρα και της Θεσσαλίας, στην δικαιοδοσία του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (συνήθως αυτή η χρονολογία τοποθετείται το 732-735 επί Λέοντος Γ' του Ίσαυρου).

Στην συνέχεια θα παραθέσουμε κατά χρονολογική σειρά τους γνωστούς επισκόπους των Φθιωτίδων Θηβών σε αναφορά με τους βυζαντινούς αυτοκράτορες, τους πατριάρχες και τους πάπες στην εποχή των οποίων έζησαν και κατείχαν το αξίωμα του επίσκοπου. Επίσης, για όσους επισκόπους γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία για την ζωή και την δράση τους, με βάση κάποια ειδικότερα περιστατικά που καταγράφηκαν, θα γίνει εκτενέστερη αναφορά. Οι πηγές που μας δείχνουν ποιοι είναι οι επίσκοποι αποτελούνται κυρίως από τις Επιστολές των παπών, τις υπογραφές των επισκόπων στις Συνόδους και μερικές επιγραφικές μαρτυρίες⁴⁸. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι επισκοπές Θεσσαλίας υπάγονταν όλες στον μητροπολίτη Λαρίσης. Πότε άρχισε αυτή η υπαγωγή είναι άγνωστο. Πάντως συνδέεται με τον Αγ. Αχίλλειο και την

επίσημη εγκαθίδρυση της Χριστιανικής θρησκείας επί Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ο Ανώνυμος Πανηγυριστής του Αγίου Αχιλλείου που συνέγραψε τον Βίο του γύρω στον 10^ο -11^ο αι. τον θεωρεί ως μητροπολίτη Θεσσαλίας που πήρε μέρος στην Α' Οικουμενική Σύνοδο του 325 μ.Χ. στη Νίκαια. Τα ίδια επαναλαμβάνουν ο Βίος του Αγίου στο *Συναξάριο* της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, τα *Acta Sanctorum*, το *Μηνολόγιο* Βασιλείου του Β' και ο *Σκυλίτζης*, όπως αντιγράφηκε από τον Κεδρηνό. Όμως το όνομα του Αχιλλείου δεν αναγράφεται στους επίσημους καταλόγους της Α' Οικουμενικής Συνόδου, όπου αναφέρονται μόνο τα ονόματα Κλαυδιανός και Κλεόνικος, με το προσδιοριστικό Θεσσαλίας. Τελικά αποδείχτηκε ότι τα ονόματα αυτά αναφέρονται σε ένα και το αυτό πρόσωπο, τον επίσκοπο Φθιωτίδων Θηβών, ενώ η ονομασία Θεσσαλίας θεωρήθηκε ως γεωγραφική επεξήγηση της επισκοπής αυτής⁴⁹. Ο Κλεόνικος ήταν λοιπόν επίσκοπος Θηβών επί αυτοκράτορα Κωνσταντίνου του Μεγάλου, πάπα Ρώμης Συλβέστρου Ι (314-337 μ.Χ.) και πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αλέξανδρου (325-337 μ.Χ.)⁵⁰. Άλλη σύνοδος που αναφέρεται στον 4ο αι., αλλά δεν θεωρείται Οικουμενική, είναι της Σαρδικής (343-4) και δεν καταλήγει σε τελικό αποτέλεσμα σε σχέση με την αίρεση του Αρειανισμού, για την οποία συνεκλήθη η Σύνοδος, παρόλο που στη Σύνοδο της Νίκαιας που έγινε πιο πριν και αφορούσε το ίδιο πρόβλημα, φάνηκε προσωρινά να ξεκαθαρίζει το τοπίο των ενδοεκκλησιαστικών διαμαχών. Αλλά μάλλον σημαντικό ρόλο έπαιξε η ισχυρή προσωπικότητα του Μεγάλου Κωνσταντίνου για την κατοχύρωση της εγκυρότητας του αποτελέσματος της Α' Οικουμενικής Συνόδου. Στην σύνοδο αυτή της Σαρδικής παίρνει μέρος ο Θηβών Μόσχος. Η σύνοδος συγκαλείται λοιπόν πάλι εναντίον των Αρειανών και υπέρ του Μ. Αθανασίου και Παύλου, στην οποία πήραν μέρος πολλοί επίσκοποι του Ιλλυρικού και της Δύσης. Στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας ηγεμών είναι ο γιος του Μ. Κωνσταντίνου Κωνσταντίνος, ενώ στο δυτικό ο αδερφός του Κώνστας. Επίσκοπος της «δεύτερης Ρώμης» αναγνωρισμένος δεν υπήρχε, ενώ οι ανατολικοί εκκλησιαστικοί κύκλοι αναθεμάτισαν των επίσκοπο Ρώμης Ιούλιο. Στην σύνοδο της Σαρδικής ο Μόσχος υπέγραψε πριν από τον επίσκοπο Λαρίσης, ως «Μόσχος επίσκοπος Θεσσαλονίκης (λανθασμένα αντί Θεσσαλίας) Θηβών». Όπως λέει ο Αγγιαλίτης ιστορικός Θεοδόσης Μαυρομάτης ο επίσκοπος αυτός αναφέρεται με πολλά ονόματα⁵¹. Επίσης ο Γεώργιος Σωτηρίου ανακάλυψε μία σαρκοφάγο με την επιγραφή ΟΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΛΛΙΜΟΣΧΟΥ ΧΑΙΡΕ⁵².

Ο Δίων ήταν επίσκοπος Θηβών Θεσσαλίας επί αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β' (408-451 μ.Χ.), πάπα Ρώμης Κελεστίνου (423-432 μ.Χ.) και Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μαξιμιανού. Έλαβε μέρος στην Γ' Οικουμενική Σύνοδο στην Έφεσο το 431 και υπέγραψε ως «Δίων επίσκοπος Θηβών Θεσσαλίας» (για να την διακρίνει από τις Θήβες Βοιωτίας που είχαν άλλο επίσκοπο). Στην Σύνοδο αυτή μίλησε ως ορθόδοξος και είπε τα εξής: «Πίστις μου ἐστὶ τῶν ἀγίων πατέρων τῶν κατὰ τὴν Νίκαιαν καὶ ταύτην ὁμολογῶ· οἶδα δὲ τῶ αὐτῶ φρονήματι καὶ τὸν ἀγιώτατον πατέρα καὶ συλλειτουργὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύριλλον διὰ τῆς ἀγίας ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης πρὸς Νεστόριον»⁵³. Όπως φαίνεται λοιπόν πήρε το μέρος του Κυρίλλου και της Ορθοδοξίας εναντίον του νεστοριανισμού, γνωρίζοντας την Β' επιστολή που ο Κύριλλος έγραψε προς τον Νεστόριο, όπου παρουσίαζε το ορθόδοξο χριστολογικό δόγμα, και την οποία, όπως η πλειονότητα των άλλων επισκόπων, αποδέχθηκε. Επίσης, αναγνώρισε το Σύμβολο της Πίστεως, όπως το θεμελίωσε η Α' Οικουμενική Σύνοδος και το οποίο ανήκε έκτοτε στην δογματική ραχοκοκαλιά της Εκκλησίας.

Ο Ελπίδιος (το όνομα του οποίου έχει όπως είδαμε και μία Βασιλική ευρισκόμενη στη σημερινή Νέα Αγχιάλο) ήταν επίσκοπος επί αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α' (527-565), πάπα Ρώμης Βονιφάτιου Β' (530-532) και πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Επιφάνιου. Γνωρίζουμε γι' αυτόν από επιστολές: τρεις αιτήσεις-επιστολές του επισκόπου Λαρίσης Στεφάνου και μία επιστολή-αίτηση των Επισκόπου Ελπίδιου των Θηβών, Τιμοθέου της Διοκαισαρείας και Στέφανου της Λαμίας. Από τις επιστολές αυτές μαθαίνουμε για κάποιες ενδοεκκλησιαστικές υποθέσεις. Έπειτα από τον θάνατο του Πρόκλου, επισκόπου Λαρίσης, συνεκλήθη τοπική σύνοδος στη Λάρισα από τρεις υποψήφιους: τον πρεσβύτερο της εκκλησίας της Σκιάθου Αλέξανδρου, τον πρεσβύτερο (ίσως Αντώνιου) και του Στεφάνου, πρώτου στρατιωτικού. Σε δύο τοπικές συνόδους, όπως συνηθιζόταν, εκλέχτηκε ο Στέφανος ως επίσκοπος Λαρίσης. Όμως, οι επίσκοποι Δημητριάδας Προβιανός, Σκιάθου Δημήτριος και ο (αποτυχών) πρεσβύτερος Αντώνιος πήγαν στην Κωνσταντινούπολη και κατηγορήσαν τον Στέφανο, ότι στη δεύτερη σύνοδο της Λαρίσας δεν ήταν αυτός που εκλέχτηκε. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Επιφάνιος ανέθεσε τότε στο μοναχό Ανδρέα από τη Θεσσαλονίκη να εξετάσει το ζήτημα. Έπειτα, σε Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη (το 531) ακυρώθηκε η εκλογή του Στεφάνου, καθαιρέθηκε και του απαγορεύτηκε να επισκέπτεται τη Λάρισα (η Νεαρά ΣΤ' του αυτοκράτορα Ιουστινιανού καθόριζε ακριβώς τον τρόπο χειροτονίας των επισκόπων, των πρεσβυτέρων και των διακόνων και τα επιτίμια για κάθε παράβαση). Έτσι άρχισε διωγμός και εναντίον του επισκόπου Θηβών Ελπίδιου και άλλων επισκόπων οπαδών του Στεφάνου (γιατί η ίδια Νεαρά όριζε ότι όσοι εξέλεξαν παράνομα επίσκοπο πρέπει να διώκονται, καθώς και αυτός που εξέλεγε παράνομα)⁵⁴.

Διώχθηκαν λοιπόν ο Στέφανος και ο Θηβών Ελπίδιος, ο οποίος υποστήριζε την εκλογή του Στεφάνου. Φαίνεται ότι από τους 17 επισκόπους της αρχιεπισκοπής Λαρίσης υπέρ του Στεφάνου ήταν οι επίσκοποι: ο Εχίνου Θεοδόσιος, ο Στέφανος Λαμίας, ο Τιμόθεος Διοκαισαρείας και ο Θηβών Ελπίδιος, ενώ οι υπόλοιποι 13 ήταν εναντίον, αφού δεν υπέγραψαν την αίτηση του Ελπίδιου.

Ο Λαρίσης Στέφανος αποτάθηκε στον πάπα Ρώμης Βονιφάτιο Β' με δύο επιστολές-αιτήσεις παρακαλώντας τον να επέμβει, αφού το Ιλλυρικό υπόκειντο σε αυτόν. Επίσης, επιστολή στον Βονιφάτιο Β' έστειλαν ο Ελπίδιος και τρεις άλλοι επίσκοποι υπέρ του Στεφάνου και επειδή καταδιώκονταν. Ο ιστορικός Θεοδόσης Μαυρομάτης σημειώνει ότι στην επικεφαλίδα της επιστολής του Ελπίδιου ο πάπας Ρώμης ονομάζεται *pater patronum archiepiscopus Bonifacius patriarcha*, καθώς και με άλλες ονομασίες, που δείχνουν την αναγνώριση από την μεριά των αιτούντων της εξουσίας του πάπα⁵⁵.

Την εποχή που συνέβαιναν αυτά σχετικά με την καθαίρεση του Στεφάνου Λαρίσης και τον διωγμό του επισκόπου Ελπίδιου, ο τελευταίος ήταν τόσο ασθενής, ώστε δεν μπορούσε να υπογράψει την αίτηση προς τον Βονιφάτιο της Ρώμης, Έτσι έστειλε την επιστολή με την υπογραφή του πρεσβύτερου Ιωάννη. Μάλιστα ταξίδεψε και ο ίδιος ο Ιωάννης στην Ρώμη, ώστε να έχει την υποστήριξη της Αποστολικής Έδρας ως διάδοχος ίσως του Ελπίδιου. Συνέβησαν λοιπόν έριδες μεταξύ των επισκόπων, επέμβαση στο Ιλλυρικό του Πατριάρχη, διωγμοί επισκόπων, προσφυγές άλλοτε στον Πατριάρχη και άλλοτε στον πάπα Ρώμης. Το 1930 βρέθηκε στην Νέα Αγχιάλο μία επιγραφή που αναφέρει τα εξής: «Ἐπί Ἐλπίδιου τοῦ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου Στέφανος ὁ ἐλάχιστος διάκονος ὑπὲρ εὐχῆς». Ίσως λοιπόν πρόκειται για τον ίδιο Στέφανο, για την εκλογή του οποίου τόσο πολύ προσπάθησε ο

Ελπίδιος, ώστε να καταδιωχτεί και ο ίδιος. Άρα με έξοδα του Στέφανου αυτού, σύμφωνα με την εν λόγω επιγραφή, ανακαινίστηκε η Βασιλική που ονομάστηκε του Ελπίδιου⁵⁶.

Ο επίσκοπος των Θηβών στον 6^ο αι. είναι ο Αδριανός. Ήταν επίσκοπος επί Μαυρίκιου, πάπα Ρώμης Γρηγορίου του Μεγάλου (590-604) και πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ευτύχιου Β' (577-604). Είναι γνωστός από τρεις επιστολές του πάπα Ρώμης Γρηγορίου Α' σταλμένες το 592, μία προς τον Ιωάννη αρχιεπίσκοπο Α' Ιουστινιανής, μία προς τον Ιωάννη Επίσκοπο Λάρισας και μία προς Κορινθίους επισκόπους. Εναντίον του στράφηκε ο Ιωάννης επίσκοπος της Λάρισας. Ο Ιωάννης της Λάρισας ως ανώτερος εκκλησιαστικά, οικειοποιήθηκε παράνομα από την επισκοπή Θηβών διάφορα ιερά λείψανα, αλλά και άλλα διάφορα ακίνητα, κτίρια, ναούς ή αγρούς. Ο Αδριανός ζήτησε την επιστροφή των κειμηλίων και αποχή από τα ακίνητα. Ο Ιωάννης ως επίσκοπος της Λάρισας φαινόταν άπληστος και δεσποτικός και ήθελε να εκδιώξει τον επίσκοπο Αδριανό από την επαρχία του. Έτσι έβαλε δύο διάκους, τους οποίους είχε καθαιρέσει ο Αδριανός να κατηγορήσουν εγγράφως τον Αδριανό. Αφού έγινε δίκη στην Λάρισα ο αρχιεπίσκοπος Λαρίσης χρησιμοποιώντας ακόμη και βασανιστήρια προς τους μάρτυρες πέτυχε την καταδίκη του Αδριανού. Ο Αδριανός αποτάθηκε στον αρχιεπίσκοπο Ιωάννη Α' Ιουστινιανής, αλλά μάταια. Τότε ο Αδριανός με τον διάκονο Δημήτριο πήγε στη Ρώμη κατηγορώντας τους δύο διάκους, την μαρτυρία των οποίων είχε επικαλεστεί ο Ιωάννης της Λάρισας. Ο πάπας Γρηγόριος έστειλε ως αντιπροσώπους του στις Θήβες τον διάκονο Ονωράτο και τον αντιγραφέα Σεβαστιανό, οι οποίοι δικαίωσαν τον Αδριανό. Ο πάπας Γρηγόριος τον αθώωσε (592) και έστειλε επιστολές με επιτίμια προς τους Ιωάννη αρχιεπίσκοπο Α' Ιουστινιανής και Ιωάννη της Λάρισας, αλλά και προς την εκκλησία της Κορίνθου, ώστε να συμφιλιώσει τον Αδριανό με τους άλλους επισκόπους Θεσσαλίας⁵⁷.

Επίσης, από επιγραφή που βρέθηκε το 1955 στην Νέα Αγχίαλο κοντά στην παραλία της Θάλασσας όπου είναι το τελωνείο, συνάγεται ότι υπήρχε επίσκοπος με το όνομα Επιφάνιος στις Φθιώτιδες Θήβες. Αυτός παρουσιάζεται με το όνομα «αρχιερεύς» και όχι επίσκοπος όπως οι υπόλοιποι. Η επιγραφή λέει επίσης ότι έχτισε το Επαρχικόν, όπου κατοικούσε ο επίσκοπος, πρόσκτισμα της νέας εκκλησίας. Στην εκκλησία που έχτισε ο ίδιος τοποθετήθηκαν τα άγια λείψανα –ίσως του Αγίου Στεφάνου του Θαυματουργού- και πήρε το όνομα επίσης του Στεφάνου⁵⁸. Τέλος μας είναι γνωστός και μεταγενέστερος επίσκοπος σε σχέση με τον Επιφάνιο, ο επίσκοπος Πέτρος, επίσης από επιγραφή⁵⁹.

Όσον αφορά τώρα τον κατώτερο κλήρο των Θηβών Θεσσαλίας από επιστολές του πάπα Γρηγορίου του Διαλόγου, προς τον επίσκοπο της Λάρισας αναφέρονται τα ονόματα τεσσάρων διακόνων της επισκοπής. Από αυτούς οι δύο Ιωάννης και Κοσμάς είχαν καθαιρεθεί από το αξίωμα του διακόνου από τον επίσκοπο των Θηβών Αδριανό, ο μεν Ιωάννης για τον έκλυτο βίο (*lubrico corporis*), ο δε Κοσμάς για κατάχρηση πραγμάτων (*fraudibus ecclesiasticarum rerum*). Ο τρίτος διάκονος, ο Στέφανος, ίσως ο σπουδαιότερος επί Αδριανού (592 μ.Χ.) παρότι συκοφαντήθηκε και το γνώριζε ο Αδριανός δεν τον καθαίρεσε («*Primum capitulum penes fraternitatem tuam notum est Stephani diaconi, cujus vitam quasi sciens turpissimam, Madrianus episcopus non eum suis ordinis honore privaverit*»). Και ο τέταρτος διάκονος που αναφέρεται είναι ο Δημήτριος που πρώτος συκοφάντησε τον Αδριανό και χρησίμευσε ως μάρτυρας κατηγορίας στη δίκη του Αδριανού στη Λάρισα, αλλά μετανόησε και

αποκάλυψε στον πάπα Γρηγόριο στη Ρώμη τις μηχανορραφίες του επισκόπου της Λάρισας Ιωάννη⁶⁰.

Πολλές επιγραφές επίσης διασώθηκαν με ονόματα πρεσβυτέρων, όπως Ησύχιος, ο «ταπεινός πρεσβύτερος», που ενταφιάστηκε σε κρύπτη στην Βασιλική του Κοιμητηρίου μαζί με την «κοσμιωτάτη συζύγου του τῆς Καλῆς» που πέθανε μαζί του. Ίσως ήταν προϊστάμενος της Βασιλικής αυτής και για τούτο το μνημείο του προσκυνούνταν ως ένδειξη σεβασμού στην μνήμη του. Άλλοι πρεσβύτεροι ήταν ο Θωμάς, ο Ευτύχιος (με δικό του μαυσωλείο: «μνημείον διαφέροντα»), και ο ...ΠΙΟΣ, πρεσβύτερος που θάφτηκε σε μνημείο μαζί με τη σύζυγό του Μαρία. Αναφέρονται ακόμη Διάκονοι, όπως η Ειρήνη, ο Παύλος διάκονος Θηβών, και ο Στέφανος, όπως και οι αναγνώστες Σέργιος και Ονήσιμος. Γενικά, ο κλήρος ήταν πολυάριθμος. Ακόμη δεν βρέθηκε επιγραφή που να δείχνει την ύπαρξη μοναστηριού. Από το γεγονός ότι οι επιγραφές ήταν ως επί το πλείστον ανορθόγραφες και από τις ραδιουργίες και έριδες μεταξύ των κληρικών, φαίνεται ότι το επίπεδο του ανώτερου και κατώτερου κλήρου των Φθιωτίδων Θηβών Θεσσαλίας ήταν μάλλον χαμηλό. Από την άλλη το πλήθος των κληρικών και τα πολυάριθμα χριστιανικά μνημεία που ανακαλύφθηκαν μαρτυρούν την ύπαρξη μίας πλούσιας και λαμπρής επισκοπής.

Ακόμη πρέπει να σημειωθεί από κάποιες επιγραφές που βρέθηκαν στην περιοχή «Στούπι» έξω από τον περίβολο του αρχαίου τείχους των Φθιωτίδων Θηβών μαρτυρείται το γεγονός της ύπαρξης Εβραϊκής παροικίας στις Θεσσαλικές Θήβες. Οι επιγραφές έχουν ελληνικά γράμματα. Ο Ν. Γιαννόπουλος το 1930 αναφέρει πως βρέθηκαν δύο επιτύμβιες επιγραφές και μία από πλίνθο που έχει τη μορφή ορθογώνιας σφραγίδας από λευκό μάρμαρο. Από αυτές τις τρεις, οι δύο επιτύμβιες έχουν πάνω τους το σύμβολο της επτάφωτης λυχνίας⁶¹. Επίσης, περισυλλέχθηκαν από τον Σωτηρίου και δύο άλλες αξιόλογες ιουδαϊκές επιγραφές, έξω από τα τείχη Θεσσαλικών Θηβών. Η μία από αυτές τις επιγραφές διακοσμείται από επτάφωτη λυχνία και κλαδιά φοίνικα όπως και με περιστέρια. Ο Σωτηρίου αναρωτιέται εάν τα σύμβολα αυτά δείχνουν την επίδραση του χριστιανισμού στον Ιουδαϊκό πληθυσμό της περιοχής ή οι φοίνικες και τα περιστέρια ήταν αμιγώς Ιουδαϊκά σύμβολα⁶². Ο ιστορικός ερευνητής Θ. Μαυρομάτης διδάκτωρ της Θρησκευτικής Ακαδημίας (Ντουχόβναγια Ακαντέμια) της Πετρούπολης των αρχών του 20^{ου} αιώνα, αναφέρει σε μελέτη επί του προκειμένου για την εύρεση κάποιων εναπομεινάντων τάφων ενός εβραϊκού νεκροταφείου στην περιοχή «Στούπι» του Δήμου της Νέας Αγχιάλου. Οι επιγραφές είναι σε ελληνική γλώσσα από το οποίο συνάγεται ότι οι Εβραίοι των Φθιωτίδων Θηβών ήταν ελληνόφωνοι. Επίσης, άλλα από τα κύρια ονόματα σε αυτές είναι ελληνικά και άλλα εβραϊκά. Στις ίδιες επιγραφές γίνεται λόγος για την ύπαρξη Συναγωγής. Με την χρονολόγησή τους από τον τύπο των γραμμάτων τοποθετούνται στην πρωτοβυζαντινή εποχή. Το γεγονός της ύπαρξης εβραϊκής παροικίας στις

Φθιώτιδες Θήβες δείχνει μάλλον την έντονη εμπορική κίνηση της περιοχής.

Εβραϊκή επιτάφιος
πλάκα απο
τη Νέα Αγχίαλο

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ ΤΟΥ 6^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΣΤΙΣ ΦΘΙΩΤΙΑΔΕΣ ΘΗΒΕΣ

Πολύ συχνά τα αρχαιολογικά δεδομένα αφήνουν να φανούν ιστορικές πληροφορίες που σχετίζονται με βίαιες φυσικές καταστροφές. Με αυτόν τον τρόπο οι πηγές μας καταγράφουν όχι μόνο την ρέουσα κίνηση των ιστορικών γεγονότων, αλλά και την δράση των φυσικών στοιχείων. Εκεί, λοιπόν, όπου η ιστορία των ανθρώπινων πράξεων, των μνημείων και του πολιτισμού συμπλέκεται με την φυσική πραγματικότητα, διαφαίνεται η σημασία της συσχέτισης αυτής ανθρώπου και φύσης, που κάποτε καταλήγει να είναι άλλοτε αρμονική και άλλοτε αντιθετική.

Έτσι, από τις ιστορικές πηγές μας γνωρίζουμε ότι στον 6^ο αι. μ.Χ. φοβεροί σεισμοί συγκλόνισαν την ελληνική γη σε όλη της την έκταση. Οι σεισμοί αυτοί επέφεραν φοβερές καταστροφές σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο και έριξαν σε ερείπια ό,τι είχε απομείνει από τα λείψανα και την αίγλη του αρχαίου ελληνικού κόσμου μετά τις βαρβαρικές επιδρομές. Ο 6^{ος} αι. από το 515 έως το 570 χαρακτηρίζεται σαν αιώνας σεισμών για όλη την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και όχι μόνο για τον ελλαδικό χώρο⁶³. Όπως λέει ο βολιώτης ιστορικός Απόστολος Παπαθανασίου χαρακτηριστικές είναι οι μαρτυρίες που διατηρήθηκαν σε κείμενα της εποχής, οι οποίες αναφέρουν ότι κατά τη διάρκεια των φοβερών αυτών σεισμών έγιναν κατολισθήσεις, παρουσιάστηκαν τεράστια χάσματα στις παραλιακές ακτές του ελλαδικού χώρου, αποσχίστηκαν και έπεσαν και τμήματα ακόμη βουνών, με αποτέλεσμα να διακοπεί η επικοινωνία μεταξύ των πόλεων και οικισμών που είχαν γκρεμιστεί σε ερείπια⁶⁴. Οι σεισμικές αυτές δονήσεις προκάλεσαν επίσης μεγάλα παλιρροϊκά κύματα που έπεσαν πάνω στις παραλιακές ως επί το πλείστον πόλεις καταπνίγοντας ανθρώπους και ζώα. Όπως μας διασώζουν οι πηγές, παρουσιάστηκε τότε το φαινόμενο η θάλασσα να παραμείνει για αρκετό καιρό στις περιοχές που βρέθηκαν κάτω από αυτήν, ώστε τελικά, όταν τα νερά αποσύρθηκαν, φάνηκε το μέγεθος μίας βιβλικής καταστροφής. Ίσως μάλιστα λόγω της πληθώρας των

πτωμάτων των άταφων ανθρώπων και ζώων να προκλήθηκε και ο φοβερός λοιμός που ακολούθησε.

Το ενδιαφέρον για την σεισμική αυτή δράση επί του προκειμένου είναι ότι εκτός από τις γραπτές πηγές που εξιστορούν τα γεγονότα, όπως ο Προκόπιος και ο Ευάγγριος, έρχεται από το βάθος του χρόνου μία αρχαιολογική μαρτυρία από τις Φθιώτιδες Θήβες να επιβεβαιώσει τις θεομηνίες. Είναι οι ρηγματώσεις και οι τμήσεις των κίωνων από τις Βασιλικές εκκλησίες των Χριστιανικών Φθιωτίδων Θηβών, που επιβεβαιώνουν την ιστορική μας γνώση. Ο τρόπος που αυτές έγιναν και εμφανίστηκαν πάνω στους κίονες δείχνει το μέγεθος και την τεράστια έκταση των σεισμών. Ο 6^{ος} αι. μ.Χ. είναι ο αιώνας της μεγάλης λάμψης της πρωτοχριστιανικής αυτής πόλης με γνωστούς επισκόπους κυρίως τον Ελπίδιο και τον Αδριανό. Οι περισσότερες Βασιλικές – όπως και του Αρχιερέα Πέτρου- είχαν ήδη χτιστεί και ο Ιουστινιανός είχε επιδιορθώσει τα τείχη της πόλης⁶⁵. Η λάμψη όμως της πόλης αυτής έμελλε να κρατήσει κυρίως έως τον 7^ο αι, αφού στη συνέχεια οι μαρτυρίες για τις Χριστιανικές Θήβες είναι ελάχιστες.

ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΛΑΒΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ ΕΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ

Στην εύφορη Θεσσαλία των ελληνιστικών και πρωτοχριστιανικών χρόνων εκτός από τις Φθιώτιδες Θήβες, άλλες μεγάλες πόλεις ήταν η Υπάτη και η Λάρισα. Ως Φθιώτιδες Θήβες στα χριστιανικά χρόνια ονομάστηκε όπως είδαμε η περιοχή της Πυράσου, καθώς μεταφέρθηκε από τα μεσόγεια δηλ. την ομώνυμη πόλη δίπλα στις Μικροθήβες στο επίνειό της ύστερα από την καταστροφή των πρώτων Φθιωτίδων Θηβών. Μία μεγάλη οδός ένωσε τη Μακεδονία με την Θεσσαλία διασχίζοντας την κοιλάδα των Τεμπών. Στην περιοχή ανάμεσα στον Όλυμπο και τον Κίσαβο χωρούσαν το πολύ να περάσουν τέσσερις στρατιώτες με ασπίδες. Ήταν μία καλά φυλαγμένη διάβαση. Τούτο δεν σήμαινε όμως πως η περιοχή της Θεσσαλίας προστατευόταν από φυσικά όρια πανταχόθεν. Έτσι τον 3^ο αι. οι Γότθοι επιχειρούν να λεηλατήσουν τη Θεσσαλία, όμως, καθώς οι πόλεις ήταν καλά οχυρωμένες δεν μπορούν να τις καταλάβουν. Δεινοπάθησε λοιπόν κυρίως η ύπαιθρος χώρα.

Έναν αιώνα αργότερα το 380 μ.Χ. οι Βησιγότθοι του Φριγιτέρνου λεηλάτησαν τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, αφού κανείς δεν τις προφύλαξε. Το 388 τμήμα των φοιδεράτων Γότθων, που ήταν έτοιμο να επαναστατήσει, κατέφυγε στα έλη της Μακεδονίας και Θεσσαλίας, σκορπώντας παντού την καταστροφή. Επίσης, το 395 μ.Χ. ο Αλάρικος κατέβηκε έως την κεντρική Ελλάδα, αφού η δίοδος των Θερμοπυλών ήταν αφύλακτη. Ακόμη, στα μέσα του 5^{ου} αι. μ.Χ. οι Γότθοι με τον Θεοδέμρο καταλαμβάνουν και λεηλατούν τη Λάρισα τουλάχιστον δύο φορές⁶⁶.

Ο Ιουστινιανός προσπάθησε να επιδιορθώσει τις καταστροφές, όμως το 558-559 ο Ζαβεργάν, ηγέτης των Κουτριγούρων Ούννων έφτασε έως τις Θερμοπύλες. Το ότι οι αβαρικές και σλαβικές επιδρομές του τέλους του 6^{ου} αι. έφεραν μεγάλες καταστροφές μαρτυρεί το *Περί Κτίσεως Μονεμβασίας Χρονικό*⁶⁷. Στο χρονικό αυτό παραδίδεται ότι οι Σλάβοι έφτασαν έως την Πελοπόννησο και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα επί 218 χρόνια. Ο Paul Lemerle συνδυάζει την κάθοδο αυτή των Σλάβων στην Πελοπόννησο με την πολιορκία της Θεσσαλονίκης το 586 μ.Χ. από τους Αβαροσλάβους⁶⁸. Για τον 6^ο αι. και τις αρχές του 7^{ου} αι. μ.Χ. ένα άλλο χρονικό *Τα Θαύματα τους Αγίου Δημητρίου* αναφέρεται σε άλλες σλαβικές επιδρομές⁶⁹. Με αυτές

τις δύο πηγές σχετίστηκε και το σλαβικό ζήτημα που προέκυψε στις αρχές του 19^{ου} αι. από τον γερμανό ιστορικό Jacob Philipp Fallmerayer. Ο ιστορικός αυτός ισχυρίστηκε ότι έπειτα από την πληθώρα των σλαβικών επιδρομών χάθηκε το αμιγώς ελληνικό φυλετικό στοιχείο στην περιοχή της Ελλάδας. Πάμπολλοι ιστορικοί ήδη από τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο και τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο αντιτάχθηκαν στην θεωρία του εκσλαβισμού των Ελλήνων. Η συζήτηση συνεχίστηκε για πολλά χρόνια. Στο βαθμό τώρα που μας αφορά, ο J. Fallmerayer, στο έργο του *Ιστορία της Πελοποννήσου κατά τους Μέσους Χρόνους*, ισχυρίστηκε ότι ακριβώς το 675 μ.Χ. οι Βελεγεζίτες Σλάβοι επέδραμαν και εγκαταστάθηκαν στην Θεσσαλία και ιδιαίτερα «εις τὰ τῶν Θηβῶν καὶ Δημητριάδος μέρη»⁷⁰. Για τη θέση του αυτή στηρίχτηκε στην πηγή, την λεγόμενη *Τα Θαύματα του Αγίου Δημητρίου*, η οποία περιγράφει την πολιορκία της Θεσσαλονίκης από τους Σλάβους και την αποτυχία τους να καταλάβουν την πόλη χάρι στην θαυματουργή μεσολάβηση του Αγίου Δημητρίου. Κάποιοι μάλιστα συνέδεσαν το όνομα Βελζητία το οποίο αναφέρει ο βυζαντινός ιστορικός Θεοφάνης με το Βελεστίνιο⁷¹. Στην επιδρομή των Σλάβων στην περιοχή αυτή αποδόθηκε και το κρύψιμο ενός θησαυρού από νομίσματα που αποκάλυψαν οι ανασκαφές στη Νέα Αγχιάλο, δηλ. στις παραλιακές Φθιώτιδες Θήβες. Τότε μάλιστα διακόπηκε και το εμπόριο του Αιγαίου με την Ανατολή, όπως απέδειξαν οι «φόλλεις» από τα νομισματοκοπεία της Νικομήδειας και της Κωνσταντινούπολης που βρέθηκαν σε αυτόν τον θησαυρό και κόπηκαν στο τρίτο και έκτο έτος της βασιλείας του Ηράκλειου⁷².

Έτσι πολλοί ιστορικοί μετά από τον Fallmerayer αποδέχτηκαν ότι ήταν οι Σλάβοι αυτοί που επιτέθηκαν εναντίον των Φθιωτίδων Θηβών της Θεσσαλίας καταστρέφοντάς τες, ενώ κατόπιν ιδρύθηκαν σλαβικοί αποικισμοί από τους Βελεγεζίτες Σλάβους στο δεύτερο μισό του 7^{ου} αι. στα παράλια του Παγασητικού κόλπου⁷³. Ωστόσο, την εγκατάσταση αυτή των Βελεγεζιτών στον Παγασητικό κόλπο δεν δέχτηκαν ιστορικοί όπως ο Κωνσταντίνος Άμαντος και ο Δημήτρης Τσοποτός, την οποία όμως κατά την ιστορικό Άννα Αβραμέα αποδεικνύει ο P. Lemerle⁷⁴.

Πολύς λόγος έγινε ακόμη και για την αξιοπιστία των δύο κυριότερων αυτών πηγών που αναφέρουν τις επιχειρήσεις των Σλάβων στο Βυζάντιο. *Τα Θαύματα του Αγίου Δημητρίου*, που θεωρείται αντικειμενικότερη ιστορική πηγή σε σχέση με το *Περί Κτίσεως της Μονεμβασίας Χρονικό*, αναφέρει κυρίως προσωρινές επιδρομές και όχι μόνιμες εγκαταστάσεις Σλάβων⁷⁵. Ωστόσο, αντίθετα, ειδικά για την περιοχή των Θηβών, η ερμηνεία που δίνεται από την Α. Αβραμέα είναι ότι οι Σλάβοι έφτασαν έως αυτές, αλλά δεν τις κατέστρεψαν, διότι εγκαταστάθηκαν ως καλλιεργητές στην γύρω περιοχή. Όμως, η πηγή αυτή δηλ. το *Περί Κτίσεως της Μονεμβασίας Χρονικό* που αναφέρει μόνιμη εγκατάσταση των Σλάβων αποτελεί μοναδική μαρτυρία και δεν διασταυρώνεται από καμία άλλη βυζαντινή ιστορική πηγή. Αυτήν την άποψη δέχεται και η ιστορικός Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου η οποία επισημαίνει την ύπαρξη ιστορικής συνέχειας της βυζαντινής παρουσίας στον 6^ο και στον 7^ο αι. – όπως προκύπτει από τα αρχαιολογικά δεδομένα, όχι μόνο στα αστικά κέντρα, αλλά και στην ύπαιθρο χώρα. Αυτό το γεγονός, υποστηρίζει η ίδια, κλονίζει την αξιοπιστία του *Περί Κτίσεως της Μονεμβασίας Χρονικού*, το οποίο κάνει λόγο για μακρόχρονη παραμονή των Σλάβων στον ελλαδικό χώρο⁷⁶. Αντίθετα, όμως, από τη θέση για την ιστορική συνέχεια των πόλεων στα μεσοβυζαντινά χρόνια, είτε αποδεχτούμε είτε όχι την αλήθεια της πηγής μας τα *Θαύματα του Αγίου Δημητρίου* και λαμβάνοντας υπόψη την έλλειψη πληροφοριών από τις λοιπές πηγές για την αστική ζωή της Θεσσαλίας⁷⁷, πρέπει να συμπεράνουμε, όσον αφορά την περιοχή της Αγχιάλου ειδικότερα, ότι

διακόπτεται απότομα η ιστορική ζωή στον 7^ο αι. μ.Χ. Τώρα, εάν αυτή η διακοπή συνέβη απότομα λόγω της καθόδου των Σλάβων, καθώς υποστήριζαν σλαβόφιλοι ιστορικοί έπειτα από τον Fallmeyer, δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι. Ούτε επίσης μπορούμε μετά βεβαιότητας να υποστηρίξουμε ότι τα σλαβικά φύλα εγκαταστάθηκαν σε μόνιμη βάση στην περιοχή της Δημητριάδας και των Φθιωτίδων Θηβών. Αντίθετα ο αρχαιολόγος Γ. Σωτηρίου, ο οποίος πρώτος ανέλαβε την συστηματική αρχαιολογική έρευνα ήδη προπολεμικά στην Νέα Αγχίαλο, υποστήριξε ότι η πυρπόληση των Βασιλικών Α και Β (δηλ. της Βασιλικής του Αγ. Δημητρίου και του επισκόπου Ελπίδιου αντίστοιχα) ήταν έργο των Σλάβων επιδρομέων⁷⁸. Ο Παύλος Λαζαρίδης και η Άσπα Ντίνα, ως μεταγενέστεροι ανασκαφείς του χώρου μάλλον τείνουν να δεχτούν αυτή την τελευταία άποψη, αναφερόμενοι – όπως προείπαμε – στην πολιορκία της Θεσσαλονίκης το 675-677⁷⁹. Γεγονός αξιοσημείωτο παραμένει πάντως, ότι παρά την άτυχη πτώση των Φθιωτίδων Θηβών, από τότε έως και τον 9^ο αι. παράλληλα με τις εκκαθαριστικές δράσεις των βυζαντινών αυτοκρατόρων⁸⁰, το Βυζαντινό κράτος εκχριστιάνισε και αφομοίωσε πολιτιστικά το σύνολο σχεδόν των Σλάβων⁸¹. Έτσι η πτώση των Φθιωτίδων Θηβών, όπως βλέπουμε παραμένει ένα γεγονός για το οποίο γίνονται ιστορικές υποθέσεις λίγο ή πολύ στηριγμένες στις πηγές, ενώ επιβεβαιώνεται και από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Παρατείνεται λοιπόν το ανερώτημα για το πώς συνέβη αυτή η καταστροφή μίας μεγάλης αστικής περιοχής έτσι αιφνίδια και γρήγορα.

Η ΤΕΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ 7^Ο ΑΙ. ΕΩΣ ΤΗΝ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

Ύστερα από τον 7^ο αι. μ.Χ οι Φθιώτιδες Θήβες δεν μνημονεύονται στις ιστορικές πηγές. Η αστική ζωή παρακμάζει και δεν μαρτυρείται εμπορική και ναυτική κίνηση στο λιμάνι της πόλης. Στον 8^ο αι. βρίσκουμε τάφους στην Βασιλική του Αγίου Δημητρίου⁸². Ένα νόμισμα Μιχαήλ Β' και Θεόφιλου (820-829) αποκαλύφθηκε στον χώρο της Βασιλικής του Ελπίδιου⁸³. Με την ίδρυση του θέματος της Θεσσαλονίκης επί Νικηφόρου Α' το 802 η Θεσσαλία ονομάστηκε «Δευτέρα Θεσσαλία», στην οποία υπάγεται και η περιοχή των Θηβών⁸⁴. Τον 9^ο αι. την επισκοπή των Φθιωτίδων Θηβών διαδέχεται η επισκοπή Αλμυρού, η οποία στην ύστερη βυζαντινή περίοδο ήταν από τις σημαντικότερες και πιο εμπορικές πόλεις της περιοχής.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον ιστορικό Θ. Μαυρομάτη στις Θεσσαλικές Θήβες έχουμε παρουσίαση ιδιαίτερων δραστηριοτήτων επί Φραγκοκρατίας. Η Φραγκοκρατία στις Θήβες διήρκεσε από το 1205 έως το 1222 μ.Χ. κατ' αυτόν, αλλά άλλοι ερευνητές τοποθετούν ως τέλος της το 1211 ή το 1218 μ.Χ. Έπειτα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 μ.Χ. κατά την Δ' σταυροφορία, η Βυζαντινή ελληνική αυτοκρατορία κατανεμήθηκε μεταξύ των σταυροφόρων. Ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός, ο αρχηγός της Δ' σταυροφορίας, αφού οι Γάλλοι και οι Βενετοί τον παραμέρισαν, εκλέγοντας αυτοκράτορα τον Βαλδουίνο, κόμη της Φλάνδρας, πήρε στην δικαιοδοσία του την Μακεδονία και την Ελλάδα, και το 1205 πήγε στην Θεσσαλονίκη για να στεφτεί βασιλιάς. Τότε ήταν που με την βοήθεια των Λομβαρδών Ιταλών, Γερμανών και Γάλλων σταυροφόρων κατέλαβε όλη την Ελλάδα προς το νότο έως το Ναύπλιο. Το εγχείρημα του Βονιφάτιου Μομφερατικού δεν παρουσίασε δυσκολίες. Η εδαφική ενότητα του Βυζαντίου ήταν ήδη κατακερματισμένη, πριν καταλυθεί επίσημα από τους Λατίνους. Η αποδυνάμωση του κρατικού ελέγχου στις παραμονές της Δ' Σταυροφορίας είχε οδηγήσει στην απόσπαση πολλών περιοχών από την κεντρική εξουσία και την δημιουργία

«κακοδαίμωνων τυραννίδων», σύμφωνα με την έκφραση του Νικήτα Χωνιάτη. Έτσι, οι τοπικοί άρχοντες παρουσίασαν έναν ενδοτισμό και συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Ακόμη και οι κάτοικοι, όντας ταλαιπωρημένοι από την βαριά φορολογία και αποκομμένοι από την κεντρική εξουσία, η οποία τους είχε εγκαταλείψει στις καταχρήσεις των κρατικών λειτουργών και των τοπικών αρχόντων, υποδέχτηκαν τους Φράγκους χωρίς να προβάλλουν αντίσταση. Αυτό μαρτυρούν τόσο οι βυζαντινές, όσο και οι δυτικές πηγές. Ο τρόπος που οι πόλεις της Ελλάδας έπεφταν η μία μετά την άλλη στα χέρια των Σταυροφόρων έμοιαζε με τον τρόπο που εξαπλώνεται η φωτιά («*ρᾶστα καθάπερ φλόξ... ἐπενέμετο*») και ο Βονιφάτιος προχωρούσε στο κατακτητικό του έργο χωρίς πολλές ένοπλες συγκρούσεις με τον ντόπιο πληθυσμό («*ἐθνῶν... κρατίστων καὶ πόλεων μεγίστων ἐγκρατῆς ἀμαχεὶ διεδείκνυτο*»). Όταν έφτασε στον Αλμυρό και στις Θήβες (Φθιώτιδες ;) οι κάτοικοι χαιρέτισαν τους Φράγκους με τόσες ζητωκραυγές, τύμπανα, σάλπιγγες και ταμπούρλα, ώστε όλη η γη έτρεμε (*toute la terre tremblait*)⁸⁵.

Οι ελληνικές πόλεις που κατέλαβε ο Βονιφάτιος μοιράστηκαν ανάμεσα στους σταυροφόρους. Στην περιοχή της Θεσσαλίας, η Λάρισα και ο Αλμυρός παραχωρήθηκαν στον Λομβαρδό Γουλιέλμο Λαρισαίο (*de Larsa*), ενώ το Βελεστίνο έγινε φέουδο του κόμη Μπέρτολντ φον Κάτζαλενμπόγκεν (*Bertold von Katzalenbogen*). Οι Θεσσαλικές Φθιώτιδες Θήβες έτυχαν στους (Λομβαρδούς) Ιταλούς αδελφούς Αλμπερτίνο και Ρολανδίνο Κανόσσα (*de Canossa*), οι οποίοι κατάγονταν από την Βόρειο Ιταλία. Οι Αλμπερτίνο και Ρολανδίνο Κανόσσα συμμετείχαν στον πόλεμο μεταξύ του αυτοκράτορα Ερρίκου, του διαδόχου του Βονιφάτιου Μομφερατικού, και των Γάλλων από τη μία πλευρά και των Λομβαρδών Ιταλών από την άλλη. Την περίοδο από το 1205-1207 οι αδελφοί Κανόσσα παρέμειναν στις Φθιώτιδες Θήβες και λυμαίνονταν τα γύρω εδάφη. Μάλιστα έφτασαν έως τις Θερμοπύλες και το Ζητούνιο (κοντά στη Λαμία). Στη νομή αυτών των εδαφών συμμετείχαν και οι Ναΐτες ιππότες, οι οποίοι έλαβαν υπό την κατοχή τους το Ζητούνιο, έπειτα από την παραχώρησή του σε αυτούς από τους Αμεδαίο *de Rofoy* και Γκυ *Pellavicini* (ο τελευταίος κατείχε την ορεινή περιοχή των Θερμοπυλών). Μάλιστα, ο Θ. Μαυρομάτης γράφει ότι στην δωρεά αυτή προς τους Ναΐτες συμμετείχε και ο Ρολανδίνο Κανόσσα. Στις 20 Αυγούστου του 1206 στην Αγία Σοφία στέφτηκε αυτοκράτορας Κωνσταντινούπολης ο αδερφός του Βαλδουίνου της Φλάνδρας - ο οποίος είχε φονευθεί από τον Ιωαννίτση -, ο Ερρίκος. Το Φεβρουάριο του 1207 ο Ερρίκος παντρεύτηκε την Άγκνες, την κόρη του Βονιφάτιου Μομφερατικού. Στην συνέχεια, ο Βονιφάτιος σε συνέδριο που έγινε στις όχθες του ποταμού Μαρίτσα (*Maritsa*) δήλωσε τον σεβασμό του στον Ερρίκο, αλλά σύντομα σε κάποιες μικροσυμπλοκές με τους Βούλγαρους σκοτώθηκε. Έπειτα από τον θάνατο του Βονιφάτιου Μομφερατικού, ο οποίος, όπως είδαμε, ήταν σύμμαχος των Λομβαρδών Ιταλών, ο Ερρίκος, ως αυτοκράτορας Κωνσταντινούπολης, ξεκίνησε να ταξιδέψει στην Θεσσαλονίκη για να διασφαλίσει τις Ελλαδικές κτήσεις των Λατίνων. Ήταν ένα ταξίδι ιδιαίτερα δύσκολο, στα μέσα του χειμώνα, που γινόταν πιο επικίνδυνο από τις επιθέσεις των Βλάχων. Τότε οι Λομβαρδοί Ιταλοί σε συμμαχία με τον Ουμπέρτο ΙΙ ντε Μπιαντράτε (*Umberto II de Biandrate*), ο οποίος υποτίθεται ότι προστάτευε τον ανήλικο γιο του Βονιφάτιου τον Δημήτριο, ήρθαν σε αντιπαράθεση με τον Ερρίκο και την Μαργαρίτα (Μαρία) της Ουγγαρίας⁸⁶, την σύζυγο του Βονιφάτιου και μητέρα του Δημήτριου. Ο Βιαντράτε (*Biandrate*) και οι Λομβαρδοί έκλεισαν τις πύλες της Θεσσαλονίκης στον αυτοκράτορα και παρουσίασαν υπερβολικές απαιτήσεις και εδαφικές διεκδικήσεις. Σκοπός τους ήταν μάλλον να

αρνηθεί την συμμαχία ο Ερρίκος εξαιτίας των εξωφρενικών τους αιτημάτων. Ωστόσο, ο Ερρίκος δέχτηκε, κυρίως έχοντας σκοπό να εισέλθει γρήγορα στην πόλη, διότι διαφορετικά ο ίδιος και οι στρατιώτες του θα πέθαιναν από το κρύο. Ο Μπιαντράτε (Biandrate) και οι Λομβαρδοί με αρχηγό τον Αλμπερτίνο Κανόσσα σκόπευαν να δώσουν την Θεσσαλονίκη στον Ουίλλιαμ IV Μομφερατικό, γιο του Βονιφάτιου από ένα προγενέστερο γάμο του. Οι Λομβαρδοί θεωρούσαν τον Ουίλλιαμ ως τον αληθινό ηγέτη τους και τον προτιμούσαν από την ξένη Μαργαρίτα που βασίλευε εν ονόματι ενός κατά το ήμισυ ξένου νήπιου⁸⁷. Τότε ο Ερρίκος πήρε με το μέρος του την Μαργαρίτα η οποία δεν συμπαθούσε τους Λομβαρδούς και κήρυξαν τον Δημήτριο βασιλιά, το 1209, και αντιβασιλιά τον κόμη του Βελεστίνου τον Μπέρτολντ φον Katzalenbogen. Ο Μπιαντράτε οπισθοχώρησε και πήρε νέο όρκο σεβασμού στον Ερρίκο. Τότε οι Κανόσσα με άλλους Λομβαρδούς επαναστάτησαν και έφτασαν στην Λάρισα. Εκεί συγκέντρωσαν το στρατό τους και στράφηκαν ενάντια στον Ερρίκο. Έγινε λοιπόν μία μάχη στην Θεσσαλική πεδιάδα κατά την οποία οι Ιταλοί νικήθηκαν και αναγκάστηκαν να καταφύγουν νότια στις Βοιωτικές Θήβες. Αυτές τις τελευταίες ήταν υπό την κατοχή του Οθωνα de la Roche, ο οποίος είχε ανακηρυχτεί ηγέτης του Φραγκικού κρατιδίου των Αθηνών. Αφού οι αδελφοί Κανόσσα και οι άλλοι ιππότες κατέλαβαν τις Βοιωτικές Θήβες, οχυρώθηκαν πίσω από τα τείχη της πόλης. Ο Ερρίκος τότε πήγε στον Αλμυρό και συγκάλεσε συνέδριο στην Ραβενίκα. Σε αυτό το συνέδριο δεν παραβρέθηκαν οι Λομβαρδοί, οι οποίοι εξακολουθούσαν να κατέχουν τις Βοιωτικές Θήβες, έχοντας εκδιώξει τον Όθωνα de la Roche, ο οποίος ήταν φιλικά προσκείμενος στον αυτοκράτορα Ερρίκο. Όμως, τον επόμενο χρόνο ο Ερρίκος πολιορκήσε τις Θήβες και ανάγκασε τους Ιταλούς να παραδοθούν. Έπειτα, σε δεύτερο συνέδριο που συνεκλήθη τον ίδιο χρόνο στην Ραβενίκα και έλαβαν μέρος εκτός από τον Ερρίκο και τους αδελφούς Αλμπερτίνο και Ρολανδίνο Κανόσσα εκπρόσωποι του πάπα και των ελληνικών επισκοπών, διευθετήθηκαν τα ζητήματα που αφορούσαν τις Φραγκικές κτήσεις στον Ελλαδικό χώρο.

Το ότι η περιοχή των Φθιωτίδων Θηβών συνέχισε τη ζωή της από το 1205 έως το 1211 υπό την κυριαρχία των Φράγκων, αυτό είναι βέβαιο, αλλά σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς οι Κανόσσα, το 1211, έφυγαν από την Ελλάδα⁸⁸. Όσον αφορά όμως το ερώτημα, εάν διατηρήθηκε αυτήν την εποχή η επισκοπή των Θηβών, δεν μπορούμε να το απαντήσουμε με βεβαιότητα. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι το 1210 οι Ιωαννίτες ιππότες είχαν εκδιώξει τον επίσκοπο Βαρθολομαίο του Γαρδικίου (περιοχή ανάμεσα στα Τρίκαλα και τη Λάρισα, όπου το σημερινό Παλαιογαρδικίο) τον οποίο υποστήριζε ο πάπας και οι επίσκοποι Αθηνών, Θηβών (οι Βοιωτικές) και Θερμοπυλών. Τότε, μάλιστα, οι ιππότες ίδρυσαν ένα αβαείο στον Αλμυρό (ή στο Βελεστίνο), καθώς και ένα σπίτι. Τελικά, το 1213 συμφώνησαν με τον επίσκοπο του Γαρδικίου, έπειτα από πολλές διαμεσολαβήσεις, και του έδωσαν μέρος της δικαιοδοσίας του στην περιοχή της κεντρικής Ελλάδας⁸⁹. Άρα, το Ζητούνι ανήκε στους Ναΐτες, όπως είδαμε ανωτέρω, και για ένα διάστημα το Γαρδικί ανήκε στους Ιωαννίτες ιππότες. Ήταν άλλωστε σύνηθες φαινόμενο η προσηλυτιστική δράση των Λατίνων κληρικών στα μέρη που κατακτήθηκαν από τις σταυροφορίες. Τούτο είχε σαν συνέπεια τον διωγμό των ορθόδοξων κληρικών. Εφόσον, μάλιστα, είχε ήδη επισυμβεί το σχίσμα των δύο εκκλησιών, ήδη από τον 11^ο αι., οι Καθολικοί και οι Ορθόδοξοι απέδιδαν οι μεν στους δε την κατηγορία της αιρέσεως. Πάντως, την εποχή αυτή, η Λατινική εκκλησία δεν φαίνεται να κατορθώνει να αποκτήσει εκτεταμένη και μόνιμη επιρροή στον ελλαδικό χώρο.

Ο αυτοκράτορας Ερρίκος αποδείχτηκε ένας πολύ ικανός βασιλιάς για τους Λατίνους, νικώντας όλους τους αντιπάλους του και διευθετώντας τις υποθέσεις του με σύνεση. Ακόμη και ο ελληνικός πληθυσμός τον δεχόταν με θερμό τρόπο όταν προήλυνε. Ήταν πολύ καλύτερος από τον Βονιφάτιο, και προσπάθησε να απαλύνει την βαριά εκμετάλλευση που ασκούσαν οι Φράγκοι στους Έλληνες. Την αποδοχή που είχε ο Ερρίκος όχι μόνο για τους Λατίνους, αλλά και τους Έλληνες τη μαρτυρούν οι Λατινικές και οι Βυζαντινές πηγές. Οι κυριότερες πηγές για το θέμα –ιδίως για τα πρώτα χρόνια της Λατινοκρατίας– είναι του Henry Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri*, ο Νικήτας Χωνιάτης, ο οποίος όμως σταματά το 1206 την ιστορία του, και ο Γεώργιος Ακροπολίτης. Το 1214 ο Μιχαήλ της Ηπείρου δολοφονείται και την θέση του παίρνει ο αδελφός του Θεόδωρος Άγγελος (1214-1230). Ο νέος δεσπότης της Ηπείρου, χρησιμοποιώντας εκτός από τον βυζαντινό στρατό και Φράγκους μισθοφόρους, εκστρατεύει στην Θεσσαλία, διώχνοντας όσους Φράγκους υπήρχαν στην περιοχή και αποτρέποντάς τους από το να μονιμοποιήσουν τις φεουδαρχικές τους κτήσεις⁹⁰. Το 1216 πέθανε ο Ερρίκος και ήδη από το 1218 είχαν εκδιωχθεί όλοι οι Φράγκοι από τη Θεσσαλία⁹¹. Οι αμέσως μετέπειτα διαμάχες στον ευρύτερο βυζαντινό χώρο θα λάβουν χώρα πρώτιστα ανάμεσα σε Έλληνες, όπως λ.χ. ανάμεσα στον Θεόδωρο, δεσπότη της Ηπείρου και τον Ιωάννη Γ' Βατάτζη, ηγεμόνα του Βασιλείου της Νίκαιας, κάτι που υποδηλώνει την σταδιακή επανακατάκτηση της εξουσίας από τους Έλληνες. Τέλος, την πιο μεταγενέστερη αναφορά, για τις Φθιώτιδες Θήβες Θεσσαλίας, έπειτα από την Φραγκοκρατία, έχουμε στο κείμενο το αποκαλούμενο *Destan (=έπος) d' Umur Pascha*. Εκεί γίνεται λόγος για την χώρα *Istefa* (από το λατινικό *Estives*) δηλαδή τις παραλιακές Θήβες, όπου αποβιβάστηκαν οι Τούρκοι ανάμεσα στα έτη 1336 και 1341⁹².

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από την προϊστορική εποχή έως και τον ύστερο Μεσαίωνα η περιοχή της Αγχιάλου κατοικήθηκε συνεχώς. Έπειτα από μία μακριά περίοδο απουσίας, ήρθαν στα χώματα αυτά να κατοικήσουν το 1908 οι Έλληνες εκδιωχθέντες από την Ανατολική Ρωμυλία εξαιτίας της κατακτητικής δράσης των Βούλγαρων εθνικιστών. Η ιστορία των ανθρώπων αυτών ήταν έως τότε συνδεδεμένη με την Αγχιάλο της Μαύρης Θάλασσας, αποικίας της αρχαίας Μιλήτου του 6^{ου} αι. π.Χ. Η τύχη το έφερε να έρθουν να χτίσουν τα σπίτια τους και να ζήσουν ακριβώς πάνω στην περιοχή όπου υπήρξαν στο παρελθόν αυτές οι τρεις πόλεις (η Πύρασος και οι δύο Φθιώτιδες Θήβες). Αναζητώντας τις ρίζες του ο σημερινός Αγχιαλίτης πού να ανατρέξει; Είχε μία πατρίδα που χάθηκε, στην Ανατολική Ρωμυλία. Βρήκε στις αρχές του 20^{ου} αι. μία νέα πατρίδα. Είναι τότε που ξεθάφτηκαν αυτοί οι αρχαιολογικοί θησαυροί οι οποίοι βρίσκονται απλωμένοι και περιβλεπτοι στο εσωτερικό της σημερινής πόλης της Νέας Αγχιάλου. Πολύ λίγες πόλεις στην Ελλάδα έχουν την τύχη να παρουσιάσουν ακριβώς εμπρός τους τέτοια μνημειακά συγκροτήματα. Ωστόσο, ο Αγχιαλίτης διχάζεται ίσως ανάμεσα στο χθες της Παλαιάς Αγχιάλου στην Βόρειο Θράκη και στα απτά μνημεία της Πυράσου και των Φθιωτίδων Θηβών τα οποία αγναντεύει καθημερινά.

Κάθε συνέχιση της ιστορίας προϋποθέτει και την κατανόησή της. Είναι εδώ που ο διπλός καθορισμός του Αγχιαλίτη (από την Παλαιά Αγχιάλο και την περιοχή της Πυράσου και των Φθιωτίδων Θηβών) πρέπει να τον εμπλουτίσει και να τον ανυψώσει. Εάν δεν είναι το Απόλυτο Πνεύμα ο σκοπός της Ιστορίας, όπως θα ήθελε ο Georg Wilhelm Friedrich Hegel μέσα στην ιδεοκρατία του, εάν ίσως δεν υπάρχει σκοπός – όπως διαφάνηκε στον μεταμοντερνισμό – αντλούμε από το παρελθόν

σκοποθετώντας και καθορίζοντας το μέλλον. Ωστόσο, η ιστορία ανατρέπει ορισμούς και κανόνες, όπως τους ανέτρεπε πάντοτε. Την ίδια στιγμή προτείνει ανοίγματα, επιδέχεται προβολές επαναδραστηριοποίησης του παρόντος, και ζώντας μέσα σε αυτή ο άνθρωπος σχεδιάζει, γνωρίζει και μαθαίνει.

¹ *Ιλιάδα*, A 154-6· I 253

² M. P. Nilson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*. A new Introduction and Bibliography by Emily Vermeulen. University of California Press. Berkeley/Los Angeles/London, 1932, 1972², 156-7

³ Το όνομα αυτό συναντάται μόνο στο N 686, 693, 699

⁴ Ο Ποδάρκης ήταν αδερφός του Πρωτεσίλαου

⁵ F. Stählin, *Η Αρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφική και Ιστορική περιγραφή της Θεσσαλίας κατά τους αρχαίους ελληνικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*. Μεταφρ. Γ. Παπασωτηρίου, Α. Θανοπούλου. Πρόλογος Βασιλική Αδρύμη-Σισμάνη. Φιλολογική Επιμέλεια Θεόδωρος Α. Νημάς. Εκδ. Αδερφών Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 2002, 243, 270-3 και W. Leaf, *Homer and History*, Macmillan, London, 1916, 110

⁶ A. J. B. Wace-F.H. Stubbings, *A Companion to Homer*, Macmillan, London, 1962, 296

⁷ F. Stählin, *όπ.π.*, 270-3

⁸ *Ιλιάδα* Ψ 142

⁹ A. Wace-F. Stubbings, *όπ.π.* 296 και F. Stählin, *όπ.π.* 270-3

¹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 435,12

¹¹ I. Κακριδής, *Ελληνική Μυθολογία. Οι ήρωες*. Τομ. 3, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1986, 127-128

¹² Ησίοδος, *Αποσπάσματα*, 199,4 κ. ε. Παρατίθεται από I. Κακριδή, στο ίδιο, 128

¹³ Ευστάθιος, *Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, 395, 3 στο B 700. Πρβλ. I.Κακριδής, στο ίδιο, 128

¹⁴ I. Κακριδής, στο ίδιο, 128-9

¹⁵ I. Κακριδής, στο ίδιο, 129

¹⁶ I. Κακριδής, στο ίδιο, 129

¹⁷ A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Μεταφρ. Α. Τσομπανάκης. Εκδ. Αδερφών Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 1985, 1146

¹⁸ F. Stählin, *όπ.π.* 301

¹⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 435, 12

²⁰ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 39, 25

²¹ F. Stählin, *όπ.π.* 299

²² Β. Αδρύμη-Σισμάνη, «Νεώτερες ανασκαφικές έρευνες στις Φθιώτιδες Θήβες. Το Αρχαίο Θέατρο». Στο Θ. Κιλμπασάνης, *Νέα Αγχιάλος. Ιστορία-Λαογραφία-Σύγχρονη Ζωή*. Αθήνα, 1996, 21

²³ L. Canfora, *Ελληνισμός. Ερμηνεία της Αλεξανδρινής Εποχής*. Μεταφραση Σ. Μαρκέτος, Εκδ. Αλεξάνδρεια. Αθήνα, 1992, 109-117

²⁴ Βλ. εκτός από τον Πολύβιο και την περιγραφή της μάχης στο έργο των Β. Σκουβαρά, Κ. Μακρή, *Αρχαιολογικός και Ιστορικός Οδηγός Θεσσαλίας*. Εκδ. Όμηρος, Βόλος, 1998², 93-94

²⁵ F. Stählin, *όπ.π.*, 297

²⁶ Ο Πολύβιος (V, 100, 8) λέει ότι ο Φίλιππος αφού κατέκτησε τις Θήβες «τούς μὲν οἰκίτορας ἐξηνδραποδίσατο, Μακεδόνας δ' οἰκήσας **Φιλίππου τὴν πόλιν** ἀντὶ Θηβῶν κατωνόμασε». Πρβλ. Γ.Α. Σωτηρίου, «Αἱ Χριστιανικαὶ Θήβαι της Θεσσαλίας κατὰ τας ἐν Νέα Αγχιάλω ανασκαφάς». *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Εν Αθήνας, 1929, 3

²⁷ Titus Livius, 28, 6: "ad Demetrium Phthiotidis".

²⁸ Α. Λαζάρου, «Το βασίλειο των Μακεδόνων, η κυρίως Ελλάς και η Ρώμη: 200-194 π.Χ.» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. Ε', Αθήνα, χ.χ., 26-54

²⁹ Στο ίδιο, 44-49

³⁰ Γ. Α. Σωτηρίου, *όπ.π.*, 4

³¹ Δ. Θεοχάρης, «Πύρασος», *Θεσσαλικά*, τόμ. 2, 1959, 32 και σημ. 1

³² Γ. Α. Σωτηρίου, στο ίδιο, 5

³³ *Πράξεις των Αποστόλων* I Z, 15. Ο κώδικας D (5^{ος}-6^{ος} αι.) παρέχει την προσθήκη: «παρήλθεν [ὁ Παῦλος] δε Θεσσαλίαν. Εκωλύθη γὰρ εἰς αὐτοὺς κηρύξαι τὸν λόγον». Α. Αβραμέα, «Ο εκχριστιανισμός της Θεσσαλίας και η οργάνωση της εκκλησίας έως το Α' μισό του Η' αιώνα». *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τομ. Δ', Λάρισα, 1983, 6 και σημ. 1. Άρα ο αγχιαλίτης ιστορικός Θ.

Μαυρομάτης στο «Δύο μελέτες για την Εκκλησιαστική ζωή των Χριστιανικών Θηβών Θεσσαλίας», *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, τόμ. Η', Βόλος, 1988, 260 σφάλλει λέγοντας ότι ο απόστολος Παύλος είναι ίσως ο εισηγητής του Χριστιανισμού στη Θεσσαλία.

³⁴ *Προς Ρωμαίους Επιστολή*, ΙΣΤ, 11

³⁵ Α. Αβραμέα, ό.π. 6 και σημ. 2

³⁶ Έτσι ονομάστηκαν αρχικά από τον Γ. Σωτηρίου οι Βασιλικές του Αγ. Δημητρίου και του επισκόπου Ελπίδιου αντίστοιχα.

³⁷ Α. Αβραμέα, στο ίδιο, 6

³⁸ Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Migne, P.G., τόμ. 67, στ. 637, 640

³⁹ Α. Αβραμέα, ό.π., 6

⁴⁰ Γ. Σωτηρίου, «Τράπεζα μαρτύρων του Βυζαντινού Μουσείου των Αθηνών», *Δελτίο της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*. Περίοδος Γ', τόμος 1, 1932, 11

⁴¹ Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Δ', 26, 10

⁴² Π. Λαζαρίδης, «Φθιώτιδες Θήβαι. Ιστορία, ανασκαφές, μνημεία». *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1987, 310-335

⁴³ Ο πρώτη και η τέταρτη εικόνα κατά σειρά εμφανίσεως προέρχονται από το περιοδικό *Αρχαιολογία*, (Θεσσαλία) τεύχος 34, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α. Β., Αθήνα, 1990, ενώ η δεύτερη και η τρίτη από το έργο Γ. Χουρμουζιάδη- Π. Ατζακα-Ασημακοπούλου και Κ.Α. Μακρής, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός Πολιτισμού*. Εκδ. Μ. και Ρ. Καπόν, Αθήνα, 1982. Υπάρχουν μαζί με άλλες στο site του Υπουργείου Αιγαίου και του Πανεπιστημίου Αθηνών: <http://www.ypai.gr/atlas/thesis-uk.asp?idthesis=124>.

⁴⁴ Βλ. Γ. Σωτηρίου, ό.π. 1-158.- Α.Δ. Παλιούρα, *Παλαιοχριστιανική Τέχνη. Διάγραμμα πανεπιστημιακών παραδόσεων*. Ιωάννινα, 1986, 58-59. Γενικότερα για τις Παλαιοχριστιανικές Βασιλικές, αλλά και ειδικά σημεία αναφοράς στις Φθιώτιδες Θήβες βλ. Α. Ορλάνδου, *Η Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανική Βασιλική της Μεσογειακής Λεκάνης. Μελέτη περί της Γενέσεως, της Καταγωγής, της Αρχιτεκτονικής Μορφής και της Διακοσμήσεως των Χριστιανικών Οίκων Λατρείας από των Αποστολικών Χρόνων μέχρι Ιουστινιανού*. Τόμος 2. Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρείας. Αριθ. 35. Αθήναι, 1954, 308,318,342,348,376-377,403,407,427,445,496510,522,529,531,542,551. Ακόμη για τις Βασιλικές της Ν. Αγχιάλου βλ. Ν. Δρανδάκη, *Βυζαντινή Αρχαιολογία*, τεύχος Α', Θεσσαλονίκη, 1972, 262-266

⁴⁵ Περισσότερα και ειδικότερα για τα χριστιανικά αρχαιολογικά ευρήματα στην Ν. Αγχιάλο βλ. Α. Ντίνα, «Τα σπουδαιότερα αρχαιολογικά μνημεία». Στο Θ. Κιλμπασάνης, ό.π. 16-20. Ακόμη Α. Ντίνα, «Νεότερες Έρευνες στην Παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών». Στο *ΘΕΣΣΑΛΙΑ. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και Προοπτικές. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Λυών, 17-22 Απριλίου 1990*. Τόμ. Β', Αθήνα, 1994, 357-371. Για συντομότερη και πιο πρόσφατη περιγραφή βλ. Α. Ντίνα, «Παλαιοχριστιανικά Μνημεία Φθιωτίδων Θηβών». *Εν Βόλω*. Ιανουάριος-Μάρτιος, 2004, 16-19

⁴⁶ Η φωτογραφία της Ιουδαϊκής επιγραφής από τη Νέα Αγχιάλο είναι από την ιστοσελίδα του KIS με θέμα την Ιουδαϊκή Κοινότητα του Βόλου <<http://www.kis.gr/volos-en.html>>

⁴⁷ Α. Αβραμέα, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την Ιστορικήν Γεωγραφία* (ιδ. διατρ.). Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου. Εν Αθήναις, 1974, 42 και σημ. 3

⁴⁸ Α. Αβραμέα, στο ίδιο, 43

⁴⁹ Α. Αβραμέα, στο ίδιο, 43-44

⁵⁰ Θ. Μ. Μαυρομάτης, «Δύο Μελέτες για την Εκκλησιαστική Ζωή των Χριστιανικών Θηβών Θεσσαλίας. Μελέτη 1. Οι Πρώτοι Γνωστοί Επίσκοποι των Θηβών Θεσσαλίας (325-641 μ.Χ.)». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*. Τομ. Η', Βόλος, 1988, 261

⁵¹ Θ. Μαυρομάτης, στο ίδιο, 261-2

⁵² Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανικά Θήβαι Θεσσαλίας*, ό.π. 16

⁵³ Θ. Μαυρομάτης, *Οι Πρώτοι Επίσκοποι*, ό.π. 262

⁵⁴ Θ. Μαυρομάτης, στο ίδιο, 263

⁵⁵ Θ. Μαυρομάτης, στο ίδιο, 263-264

⁵⁶ Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανικά Θήβαι Θεσσαλίας*, ό.π., 117 και Θ. Μαυρομάτης, στο ίδιο, 265

⁵⁷ Θ. Μαυρομάτης, στο ίδιο, 265-268

⁵⁸ Θ. Μαυρομάτης, στο ίδιο, 271-272

⁵⁹ Α. Αβραμέα, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία*, ό.π., 204 και Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανικά Θήβαι Θεσσαλίας*, ό.π., 6-7

⁶⁰ Θ. Μαυρομάτης, «Δύο Μελέτες για την Εκκλησιαστική Ζωή των Χριστιανικών Θηβών Θεσσαλίας. Μελέτη 2. Ο Κατώτερος Κλήρος των Χριστιανικών Θηβών Θεσσαλίας από του 50 μ. Χ. έως του 641 μ.Χ.». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, τόμ. Η', Βόλος, 1988, 273

- ⁶¹ Ν. Γιαννόπουλος, «Φθιώτιδες Θήβαι», *Επετηρίς Εταιρείας των Βυζαντινών Σπουδών*, τόμ. Ζ', 258. Πρβλ. Θ. Μαυρομάτη, «Η Εβραϊκή Παροικία των Θεσσαλικών Θηβών». *Χρονικά. Όργανο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος*. Τομ. ΚΔ', Αρ. Φύλλου 175, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2001, 13
- ⁶² Γ. Σωτηρίου, *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1936, εκδ. 1937, 65-66. Πρβλ. Θ. Μαυρομάτη, Η Εβραϊκή Παροικία, στο ίδιο, 13-14
- ⁶³ Δ. Ζακυνθινός, *Η Βυζαντινή Ελλάς 392-1204*, Αθήναι, 1965, 24
- ⁶⁴ Α. Παπαθανασίου, *Η Βυζαντινή Δημητριάδα 431-1204*. Εκδ. Όμηρος, Βόλος, 1995, 71-76
- ⁶⁵ Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Δ', 113. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικά Θήβαι Θεσσαλίας, όπ. π., 11-12
- ⁶⁶ Δ.Κ. Τσοποτός, *Ιστορία του Βόλου*. Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου. Βόλος, 1991, 117 και σημ. 4
- ⁶⁷ P.Lemerle, «La chronique improprement dite de Monemvasie: la contexte historique et legentaire». *Reviues des Etudes Byzantine* 21, 1963, 5-49
- ⁶⁸ Στο ίδιο, 21 και 27
- ⁶⁹ P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Demetrius et la penetration des Slaves dans les Balkans*. t. I. *Le Texte*, Paris, 1979. t. II. *Commentaire*, Paris, 1981
- ⁷⁰ P.Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*, Τόμος Α, Stuttgart, 1830, (ανατύπ. Darmstadt, 1965) 185 και 209 και του ίδιου στο *Fragmente aus dem Orient*, Stuttgart, 1877², 492. Η φράση είναι από τον Τσοποτό, όπ.π., 119
- ⁷¹ Δ.Κ. Τσοποτός, όπ.π., 117-156
- ⁷² D.M. Metcalf, «The Aegean coastlands under threat. Some coins and coins hoards from the reign of Heraclitus». *The Annual of the British School at Athens*. Vol. 57, 1962, 14 και 20
- ⁷³ Δ.Κ. Τσοποτός, όπ.π. 117-156
- ⁷⁴ Α. Αβραμέα, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία*, όπ.π. 121
- ⁷⁵ Στο ίδιο, 121
- ⁷⁶ Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι Βαλκανικοί Λαοί κατά τους Μέσους Χρόνους*. Ιωάννινα, 1987, 72
- ⁷⁷ Α. Αβραμέα, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία*, όπ.π. 121
- ⁷⁸ Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικά Θήβαι Θεσσαλίας, όπ.π. 1-150
- ⁷⁹ Α. Ντίνα, Νεότερες Έρευνες, όπ.π. 375-371 και Π. Λαζαρίδης, Φθιώτιδες Θήβες, όπ.π., 310-335. Όσον αφορά την χρονολόγηση είναι η ίδια με του Δ. Τσοποτού, αλλά νεότεροι ιστορικοί, όπως ο P. Lemerle, τοποθετούν την πολιορκία της Θεσσαλονίκης πιο πριν, δηλαδή στα τέλη του 6^{ου} ή στις αρχές του 7^{ου} αι. Πρβλ. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils*, όπ.π., tom. I, *Le Texte*, 134 και 136
- ⁸⁰ G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Μεταφρ. Ι. Παναγόπουλος. Εποπτεία Ευαγγ. Χρυσός. Ιστορικές Εκδόσεις Στέφανος Βασιλόπουλος. Τομ. Α', Αθήνα, 1993, 200
- ⁸¹ Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, όπ.π. 91
- ⁸² Γ. Σωτηρίου, *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1955, 135-137
- ⁸³ Π. Λαζαρίδης, *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1960, 63
- ⁸⁴ Π. Λαζαρίδης, Φθιώτιδες Θήβαι, όπ.π., 314
- ⁸⁵ Χ. Μαλτέζου, «Λατινοκρατούμενη Ελλάδα-Βενετικές και Γενουατικές κτήσεις». *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Θ, 248
- ⁸⁶ Η Μαργαρίτα ή Μαρία ήταν χήρα του αυτοκράτορα Ισάκ ΙΙ Άγγελου και αδερφή του βασιλιά Έμεριχ της Ουγγαρίας.
- ⁸⁷ R.L.Wolff-H.W.Hazard (ed.), «The later Crusades, 1189-1311» στο *A History of the Crusades* (editor in Chief, Kenneth Meyer Setton), Vol. II, University of Winsconsin Press, 1969-89, 186-233
- ⁸⁸ J. Longnon, *L'Empire Latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Payot, Paris, 1949. Παρατίθεται από τον Α. Bon, *La Morée Franque; Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205-1430)*. E. de Bocard, Paris, 1969, 68
- ⁸⁹ H. J. Nicholson, «The Motivations of the Hospitallers and Templars in their involvement in the Fourth Crusade and its aftermath». Στο Hill Monastic Manuscript Library. Malta Study Center Lecture, 2003 <<http://www.hmml.org/centers/malta/publications/lecture3.html>>
- ⁹⁰ Για το θέμα αυτό η μόνη μελέτη είναι του Θ. Μαυρομάτη, «Η Φραγκοκρατία (ή Οι Λομβαρδοί Ιταλοί) εις τας Θεσσαλικάς Θήβας». *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού Όρθρου*. Περίοδ. Β', τεύχος 5, Αλμυρός 2001, 88-91
- ⁹¹ Σ. Χούλια, «Οι Φράγκοι στη Θεσσαλία», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 15, Λάρισα, 1989, 23
- ⁹² *Le Destan d' Umur Pacha (Düsturname- I Enveri)*. Irène Mélikoff-Sayar, Paris, 1954, 87, στ. 1159. Πρβλ. P. Lemerle, *L'Émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur «La geste d' Umur Pacha»*, Paris, 1957, 127. Παρατίθεται από την Α. Αβραμέα, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία*, όπ.π., 155-156

ΚΥΡΙΟΤΕΡΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**Α) ΠΗΓΕΣ**

- 1) Όμηρος, *Ιλιάδα*, том. 1, Texte Établie et Traduit par P. Mazon, Les Belles Lettres, Paris, 1961
- 2) Ησίοδος, *Αποσπάσματα: Fragmenta Hesiodica*, Ed. R. Merkelbach et M.L. West, Oxford, 1987
- 3) Ευστάθιος, *Eustathii Commentarii ad Homeri Iliadem perpetinentes*, Vol. I-II. Ed. M. van der Valk, Leiden, 1971-1976
- 4) Θουκυδίδης, *Ιστοριών*, Α-Δ: Thucydidis, *Historiae*, Recognovit Brevique Adnotatione Critica Instruxit Henricus Stuart Jones, Apparatum Criticum Correxerit et Auxit Johannes Enoch Powell, Tomus Prior, Oxonii, 1900
- 5) Στράβων, *Γεωγραφικά*, Tom. I-VIII, Ed. H.L.Jones, The Loeb Classical Library, London/Cambridge/Massachusetts, 1949-1959
- 6) Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, VIII, Books 28-30, Transl. F.G.Moore, The Loeb Classical Library, London/Cambridge/Massachusetts, 1949 και XI, Books 38-39, Transl. E.T.Sage, The Loeb Classical Library, London/Cambridge/Massachusetts, 1936
- 7) Πολύβιος, *Ιστορίες*, I-IV, Transl. W.R.Paton, The Loeb Classical Library, London/Cambridge/Massachusetts, 1922-1927
- 8) Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Migne, P.G. том. 67
- 9) Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Βιβλία I-X, Ed. G. Bardy (Traduction en Français et Commentaire στο Sources Chrétiennes, no. 31), том. I- IV, Paris, 1952-1967
- 10) Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Ed. Haury-G. Wirth, том. IV, Bibliotheca Scriptorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig, 1964
- 11) *Τα Θαύματα του Αγίου Δημητρίου*, Migne P.G. том. 116, στ. 1081-1426
- 12) Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησης*, Ed. Imm. Bekker, Bonn, 1835

13) Γεώργιος Ακροπολίτης: *Georgi Acropolitae opera*, Ed. A. Heisenberg, I, Leipzig, 1903, 1-189 (ανατ. Stuttgart 1979, P. Wirth)

14) Henri de Valenciennes, *Histoire de l' Empereur Henri de Constantinople*, Documents Relatifs à l' histoire des Croisades, publiés par L' Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1948

Β) ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΕΡΓΑ

- 1) Α. Π. Αβραμέα, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την Ιστορικήν Γεωγραφίαν* (διδ. διατρ.). Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου. Εν Αθήναις, 1974
- 2) – «Ο εκχριστιανισμός της Θεσσαλίας και η οργάνωση της εκκλησίας έως το Α' μισό του Η' αιώνα». *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*. Τόμ. Δ', Λάρισα, 1983, 6-9
- 3) L. Canfora, *Ο Ελληνισμός. Ερμηνεία της Αλεξανδρινής Εποχής*. Μετάφρ. Σ. Μαρκέτος. Εκδ. Αλεξάνδρεια. Αθήνα. 1992
- 4) Ν. Δρανδάκη, *Βυζαντινή Αρχαιολογία*. Τεύχος Α', Θεσσαλονίκη, 1972
- 5) Δ. Ζακυνθινός, *Η Βυζαντινή Ελλάς 392-1204*. Αθήνα, 1956
- 6) Δ. Θεοχάρης, «Πύρασος», *Θεσσαλικά*, том. 2, 1959, 29-68
- 7) Ι. Κακριδής, *Ελληνική Μυθολογία. Οι Ηρώες*. Τομ. 3. Εκδοτική Αθηνών. Αθήνα, 1986
- 8) Θ. Κιλμπασάνης, *Νέα Αγκιάλος. Ιστορία-Λαογραφία-Σύγχρονη Ζωή*. Αθήνα, 1996
- 9) Π. Η. Λαζαρίδης, «Φθιώτιδες Θήβαι. Ιστορία, ανασκαφές, μνημεία». *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1987, 310-335
- 10) Α. Λαζάρου, «Το Βασίλειο των Μακεδόνων, Η κυρίως Ελλάς και η Ρώμη: 200-194 π.Χ.» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, том. Ε', Αθήνα, χ.χ., 26-54
- 11) P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, том. I. *Le Texte*. Paris, 1979. Tom. II. *Commentaire*, Paris, 1981
- 12) W. Leaf, *Homer and History*, Macmillan and Co, London, 1915
- 13) Θ. Μ. Μαυρομάτης, «Δύο Μελέτες για την εκκλησιαστική ζωή των Χριστιανικών Θηβών Θεσσαλίας». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*. Τομ. Η', Βόλος 1988, 259-277
- 14) – «Η Εβραϊκή Παροιμία των Θεσσαλικών Θηβών». *Χρονικά. Όργανο του κεντρικού ισραηλιτικού συμβουλίου της Ελλάδος*. Τομ. ΚΔ', Αρ. Φύλλου 175, Σεπτέμβριος- Οκτώμβριος 2001, 13-14
- 15) – «Η Φραγκοκρατία (ή Οι Λομβαρδοί Ιταλοί) εις τας Θεσσαλικάς Θήβας». *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού Όρθρυς*. Περίοδος Β' Τεύχ. 5, Αλμυρός, 2001, 88-91
- 16) M. P. Nilson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*. A New Introduction and Bibliography by Emily Vermele. University of California Press. Berkley/ Los Angeles/ London, 1932, 1972²
- 17) Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι Βαλκανικοί Λαοί κατά τους Μέσους Χρόνους*. Ιωάννινα, 1987

-
- 18) Α. Ντίνα, «Νεότερες Έρευνες στην Παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών». *ΘΕΣΣΑΛΙΑ. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και Προοπτικές. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Λυών, 17-22 Απριλίου 1990*. Τομ. Β'. Αθήνα, 1994, 387-371
  - 19) – «Παλαιοχριστιανικά Μνημεία Φθιωτίδων Θηβών». *Εν Βόλω*. Ιανουάριος-Μάρτιος 2004, 16-19
  - 20) Α. Ορλάνδος. *Η Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανική Βασιλική της Μεσογειακής Λεκάνης. Μελέτη περί της Καταγωγής της Αρχιτεκτονικής Μορφής και της Διακοσμήσεως των Χριστιανικών Οίκων Λατρείας από των Αποστολικών Χρόνων μέχρι Ιουστινιανού*. Τόμοι 1-2, Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Αριθμ. 35, Αθήνα, 1954
  - 21) G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*. Τομ. Α'. Μετάφρ. Ι. Παναγόπουλος. Εποπτεία Ευάγγ. Χρυσός. Ιστορικές Εκδόσεις Στέφανος Βασιλόπουλος, Αθήνα, 1993
  - 22) Α. Δ. Παπαθανασίου, *Η Βυζαντινή Δημητριάς 431-1204*. Εκδόσεις Όμηρος. Βόλος, 1995
  - 23) Β. Σκουβαράς-Κ. Μακρής, *Αρχαιολογικός και Ιστορικός Οδηγός Θεσσαλίας*. Εκδ. Όμηρος. Βόλος, 1998²
  - 24) F. Stählin, *Η Αρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της Θεσσαλίας κατά τους αρχαίους ελληνικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*. Μεταφρ. Γ. Παπασωτηρίου, Α. Θανοπούλου. Πρόλογος Β. Αδρύμη-Σισμάνη. Φιλολογική Επιμέλεια Θ. Α.Νημας. Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 2002
  - 25) Γ. Α. Σωτηρίου, «Αι Χριστιανικαί Θήβαι της Θεσσαλίας κατά τας εν Νέα Αγχιάλω ανασκαφάς». *Αρχαιολογική Εφημερίς*. Εν Αθήναις, 1929, 1-150
  - 26) – «Ανασκαφή εις Χριστιανικές Θήβες» στον τόμο *Το Έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας κατά το 1954 (Εκθεση Α. Ορλάνδου)*. Αθήνα, 1955, 19-21
  - 27) Δ.Κ. Τσοποτός, *Ιστορία του Βόλου*. Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου. Βόλος, 1991
  - 28) A.J.B. Wace- F.H. Stubbings, *A Companion to Homer*. Macmillan, London, 1962